

RAAP-RAPPORT 6279

... met den Kamp aende Deelse brugh ...

Een cultuurhistorisch onderzoek voor de Deelse Kampen
en omgeving (gem. Gemert-Bakel)

Archeologie | Cultuurhistorie | Erfgoed

Colofon

Opdrachtgever: SAB Arnhem

Titel: ... met den Kamp aende Deelse brugh ...; een cultuurhistorisch onderzoek voor de Deelse Kampen en omgeving (gem. Gemert-Bakel)

Versie: 08-09-2023

Projectcode: GEMGR

Bestandsnaam: RAAPrap_6279_GEMGR_20230908

ISSN: 0925-6229

RAAP

Leeuwenveldseweg 5b

1382 LV Weesp

Postbus 5069

1380 GB Weesp

Telefoon: 0294-491 500

E-mail: raap@raap.nl

Website: www.raap.nl

© RAAP Archeologisch Adviesbureau B.V., 2023

RAAP Archeologisch Adviesbureau B.V. aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit het gebruik van de resultaten van dit onderzoek of de toepassing van de adviezen.

Samenvatting

Op verzoek van SAB Arnhem heeft RAAP in januari/februari 2023 een cultuurhistorisch onderzoek uitgevoerd in verband met het opstellen van een visie voor het plangebied Deel/Groenesteeg in Gemert, gemeente Gemert-Bakel. Dit onderzoek was wenselijk omdat de gemeente voor de oude akkers in de gemeente, waaronder die in het plangebied, een beschermend beleid voert. Het huidige bestemmingsplan maakt bouwwerkzaamheden in het plangebied niet mogelijk, maar ook voor een nieuw bestemmingsplan moet de afweging over de mogelijkheden versus de cultuurhistorische waarden worden gemaakt.

Uit het onderzoek komt naar voren dat de oude akker zoals die planologisch beschermd is, in zijn totaliteit nog steeds een hoge waarde heeft, zoals al door Van de Water (2016) werd vastgesteld. Daarin gaat het onder meer om de ensemblewaarde met het gehucht Deel en de gaafheid van het landgebruik, behoudens de aangetaste verkaveling en de perceelsrandbeplanting die op de perceelsranden stond. Ter plaatse van de oude akker waren de 'kamers' binnen de beplanting echter vrij groot, waardoor het effect van het verdwijnen van die beplanting beperkt van omvang is. Aanvullend daarop achten we, om verschillende redenen, ook de oude akker ten zuiden van de weg Deel, tot aan de Molenbroekseloop, van hoge cultuurhistorische waarde. Hierin spelen de landelijke 'omgeving van het monument' (ensemblewaarde met Deel 80), de zichtlijnen op De Bijenkorf enerzijds, van de boerderij op de oude akkers anderzijds en op Deel 80 zelf over de oude akker een belangrijke rol.

Een iets geringere cultuurhistorische waarde heeft de ontginning tussen Groenesteeg en Peelse Loop. Alhoewel ook die ontginning nog de nodige waarden kent, zorgen een iets geringere ouderdom en een mindere relatie met de bebouwingsconcentratie hierin een rol. Belangrijke waarden zijn de hakhoutsingel met pad in het westen, de boerderij Groenesteeg 17 en de Peelse Loop met (al dan niet op korte afstand daarvan) ondergrondse restanten van de landweer.

De laagste cultuurhistorische waarde heeft het laagste deel van het landschap, in het westen van het plangebied tegen de Peelse Loop. Het verdwijnen van de vele singels heeft hier voor een forse verandering in de openheid van het landschap gezorgd. Bovendien is de Peelse Loop verplaatst en is de visuele invloed van de aangrenzende kassen op het landschap groot.

Op basis van bovenstaande adviseren we om de oude akker van het gehucht Deel, zowel ten noorden als zuiden van de gelijknamige weg, volledig te vrijwaren van bebouwing. Als er binnen het gebied een opgave ingevuld moet worden, dan komt de (smalle) zone langs de Molenbroekseloop in het westen (inclusief een landschappelijke inpassing van de kassen) en eventueel de zone tussen Groenesteeg en Peelse Loop daarvoor in aanmerking, met de kanttekening dat daarmee ook in het noordelijke deelgebied cultuurhistorische waarden verloren zouden gaan. Te allen tijde pleiten we voor het behoud van een ruime landelijke buffer rondom het gehucht Deel, omdat door de naoorlogse stedelijke uitbreiding van Gemert veel in oorsprong middeleeuwse gehuchten inmiddels verstedelijkt zijn. Deel(se Boom) en Deelse Kampen hebben ook daardoor een zekere zeldzaamheidswaarde.

Inhoud

Samenvatting	3
Inhoud.....	4
1 Inleiding	5
1.1 Kader	5
1.2 Plangebied	8
1.3 Onderzoeksgeschiedenis.....	9
2 Landschapontwikkeling	12
2.1 Ondergrond	12
2.2 Historisch cultuurlandschap.....	17
3 Inventarisatie	53
3.1 Waardevolle kenmerken	53
3.2 Historische landschappen in beeld.....	59
4 Waardenstelling.....	66
4.1 Algemene waardenstelling.....	66
4.2 Uitgesplitste waardenstelling	66
5 Conclusies en adviezen	69
5.1 Conclusies.....	69
5.2 Adviezen	69
Literatuur	72
Overzicht van figuren, tabellen, bijlagen en appendices	73

1 Inleiding

1.1 Kader

1.1.1 Aanleiding

In opdracht van de gemeente Gemert-Bakel stelt SAB Arnhem een visie op voor ontwikkeling van het plangebied Deel – Groenesteeg in Gemert, gemeente Gemert-Bakel. De gemeente heeft voor dit gebied een woningbouwopgave van circa 780 woningen gesteld. Om cultuurhistorie bij het opstellen van de visie als afwegingsgrond te kunnen meenemen, heeft SAB aan RAAP verzocht een cultuurhistorisch onderzoek uit te voeren. Dit onderzoek is in januari – februari 2023 uitgevoerd en in voorliggend rapport uitgewerkt.

Figuur 1. Sfeerfoto uit het plangebied, aan de noordrand bij de Peelse Loop (foto: RAAP, 6 februari 2023).

1.1.2 Planologische bescherming

Door vaststelling van het rapport “Gemeente Gemert-Bakel, de oude akkers” en vertaling ervan naar de bestemmingsplannen heeft de gemeente Gemert-Bakel zichzelf en andere initiatiefnemers de plicht opgelegd cultuurhistorische waarden ter plaatse van gebieden met deze dubbelbestemming mee te

wegen.¹ Dat geldt zowel bij ontwikkeling die binnen het bestemmingsplan passen (en dan geldt er zelfs een voorrangregeling) als voor ontwikkelingen waarvoor het bestemmingsplan moet worden gewijzigd. Voor een woningbouwopgave moet het bestemmingsplan worden aangepast. Het bestaande bestemmingsplan laat op gronden met de dubbelbestemming “Waarde – Oude Akker” geen bouwwerken toe.²

Het plangebied maakt volgens het genoemde rapport uit 2016 deel uit van het Akkercomplex Doonheide – Lodderdijk (figuur 2), een akkergebied dat voorheen in grote en kleine kampen was onderverdeeld. Als bijzondere kenmerken worden de volgende aspecten genoemd:

- historische wegenstructuur is nog grotendeels aanwezig. Lokale stegen zijn verdwenen;
- historische bebouwingslocaties op Doonheide liggen allen aan de zuidzijde van de weg. Het is een lintvormige akkerrandbebouwing. De oude hoeve De Wouw was daarvan één van de belangrijkste. Door aanleg van de nieuwbouwwijk is dat patroon verstoord;
- De akkers aan de zuidzijde van De Deel behoorden tot de (omgrachte) hoeve Beverdijk;
- Waar Beverdijk, Deel en Doonheide samenkomen ligt het gehucht Deelse Boom met daarin de Antoniuskapel;
- De Deelse Kampen sluiten aan bij de noordzijde van Doonheide en zullen aan de noordkant ook door een landweer begrensd zijn geweest. De Deelse Kampen zijn momenteel de restant van het voormalige open akkercomplex;
- In het oostelijk gedeelte ligt nog een kleine bolle akker;
- Aan weerszijde van de weg Lodderdijk is de steilrand van de voormalige bolle akkers nog beleefbaar. Dit in combinatie met een aantal overgebleven historische hoeves;
- Aanwezigheid van beplanting; deels historisch, deels modern op historische locaties;
- Openheid van het akkergebied is aangetast door woonwijken, industrie en de inrichting van de openbare ruimte (waterpartij).

¹ Van de Water 2016

² Bestemmingsplan Buitengebied Gemert-Bakel, Artikel 26 Waarde – Oude Akker, 26.2.1: *Op of in de in 26.1 bedoelde gronden mogen geen bouwwerken worden gebouwd.*

Toponiem	Doonheide / Lodderdijk
Adres / locatiebeschrijving (obv. moderne topografie)	Aan de noordzijde van de kern van Gemert ligt het gebied van Doonheide en Lodderdijk. Aan de oostzijde wordt het gebied begrensd door de straat Lodderdijk en aan de noordzijde door de Peelse Loop. Dwars door het gebied loopt de straat Doonheide. Zuidelijk van de weg ligt de wijk Doonheide, deels ook aan de noordzijde/
	
Omvang	142,0 ha
Aard	Het akkergebied is momenteel voor ongeveer de helft bebouwd. De rest van het oude akkergebied is nog grotendeels in gebruik als agrarisch gebied.

Figuur 2. Uitsnede van de beschrijving van het akkercomplex Doonheide – Lodderdijk in Van de Water 2016.

Uit een waardering blijkt dat met name verstedelijking ertoe heeft geleid, dat binnen het totale akkercomplex alleen de Deelse Kampen nog zo hoog scoorden, dat ze voor een dubbelbestemming in aanmerking kwamen.

Waardering	Deels hoog (westelijk gedeelte / Deelse Kampen), deels laag (oostelijk gedeelte). Het oostelijk gedeelte wordt laag gewaardeerd vanwege de hoge mate van aantasting van het akergebied door bebouwing en industriële ontwikkelingen. Van het oude akkergebied resteert enkel in het noordwesten (ter hoogte van de Deel) een klein gedeelte van het akkergebied. Dit gedeelte wordt hoog gewaardeerd vanwege het nog grotendeels ongeschonden karakter van de open akker en de ruimtelijke samenhang met het zuidelijk gelegen gehucht.
Bescherming	Het gebied met de hoge waardering: bescherming met dubbelbestemming Waarde – Oude Akker. Dit gebied is rood omlijnd en heeft een oppervlakte van 24,3 ha. rest: geen
Voorgestelde begrenzing	

Figuur 3. Uitsnede van de waardering van het akkercomplex Doonheide – Lodderdijk in Van de Water 2016.

Figuur 4. De oude akker van de Deelse Kampen, gezien vanuit het zuiden vanaf de Deel (foto: RAAP, 6 februari 2023).

1.2 Plangebied

Het plangebied betreft het gebied waarvoor een visie opgesteld gaat worden. Het wordt aan de noordzijde begrensd door de Peelse Loop, in het westen en zuiden door de Molenbroekseloop en in het oosten door de Boekelseweg (figuur 5).

Figuur 5. Grens van het plangebied, aan de noordrand van de kern van Gemert (gem. Gemert-Bakel).

1.3 Onderzoeksgeschiedenis

1.3.1 Cultuurhistorisch onderzoek

Voor het plangebied en directe omgeving zijn in het recente verleden meerdere cultuurhistorische studies uitgevoerd, deels in het kader van de dubbelbestemming 'Waarde – Oude Akkers' en deels als inspiratie voor stedenbouwkundige plannen.

- De eerste studie werd in 2020 door RAAP uitgevoerd in verband met de beoogde ontwikkeling van Doonheide II. Het plangebied lag grotendeels ter plaatse van een laag gewaardeerd deel van het Akkercomplex Doonheide – Lodderdijk, maar onderzoek werd door de opdrachtgever toch wenselijk geacht, enerzijds voor een goed stedenbouwkundig ontwerp en anderzijds voor de ontwikkeling van twee ruimte-voor-ruimte woningen ten westen van de

Boekelseweg, op de Deelse Kampen. Het onderzoek leidde tot een reeks adviezen. Deze betroffen adviezen over behoud, ontwerp en inrichting van landschappelijke structuren in Doonheide II en over de inpassing van de ruimte-voor-ruimte-erven aan de Boekelseweg.

- In 2021 volgde een cultuurhistorisch onderzoek door RAAP in verband met de ontwikkeling van woningen naast het erf van Deel 97-99 (Deel-Zuid, oostelijk deel). Alhoewel dit plangebied binnen de lage waardering uit het rapport m.b.t. de oude akkers viel, was een onderzoek op basis van het daar geldende bestemmingsplan uit 2011 toch noodzakelijk. In het rapport werd de ontwikkeling mogelijk geacht. Daarnaast werden adviezen voor behoud, ontwerp en inrichting gegeven. Een nog verdere uitbreiding van bebouwing tussen Deel en Molenbroekseloop naar het westen (Deel-Zuid, westelijk deel) werd ten aanzien van cultuurhistorische waarden als problematisch aangemerkt.
- Een cultuurhistorisch onderzoek door BAAC in 2022 voor ontwikkelingsplannen in dat westelijke deel (Deel-Zuid, westelijk deel) stelde daarentegen dat de cultuurhistorische waarden gering zouden zijn en dat ontwikkelingen daarom niet problematisch waren.

Figuur 6. Eén van de beoogde ontwikkelingsgebieden van Deel-Zuid (foto: RAAP, 6 februari 2023).

- Op het gecombineerde bestemmingsplan Deel-Zuid van beide voornoemde ontwikkelingen werd door Heemkundekring De Kommanderij Gemert op 21 november 2022 een zienswijze ingediend.
- In januari 2023 werden daarop, op verzoek van Rho Adviseurs, door RAAP argumenten aangedragen waarom het oostelijk deel van het gebied tussen Deel en Molenbroekseloop zich beter voor verdichting en uitbreiding met bebouwing leent dan het westelijke deel.
- Een volgende studie van RAAP kwam in 2022 tot stand in verband met de beoogde ontwikkeling van Doonheide III. Het plangebied lag volledig ter plaatse van een laag gewaardeerd deel van het Akkercomplex Doonheide – Lodderdijk. Onderzoek werd door de opdrachtgever noodzakelijk geacht voor een goed stedenbouwkundig ontwerp. Het onderzoek leidde tot een reeks adviezen over behoud, ontwerp en inrichting van landschappelijke structuren in Doonheide III.

1.3.2 Archeologisch onderzoek

Daarnaast is het gebied ook archeologisch onderzocht, met relevante resultaten voor het historisch-geografisch c.q. cultuurhistorisch onderzoek. Noemenswaardig zijn de onderzoeken voor Doonheide Noord, deelgebied A ('Doonheide I'):

- inventariserend veldonderzoek voor het plangebied Doonheide ³;
- waarderend onderzoek naar een legerkamp uit de 18e eeuw (2007 ⁴);
- gravend onderzoek naar de landweer (2009 ⁵);

Relevant zijn verder de AMZ-onderzoeken voor het plangebied Doonheide II, waarbij onder meer de landweer in beeld kwam:

- het proefsleuvenonderzoek naar de landweer ⁶;
- het evaluatierapport van het gravend onderzoek naar de landweer ⁷;

In vervolg daarop is ook voor Doonheide III archeologisch onderzoek uitgevoerd, waaruit naar voren kwam dat de landweer hier de huidige Peelse Loop niet volgde:

- het proefsleuvenonderzoek naar de landweer ⁸;

Vermeldenswaardig is bovendien een synthetiserend artikel in Gemerts Heem van de betrokken onderzoekers Bosman, Timmers en Bink uit 2022.⁹

³ Norde en Van der Roest 2006

⁴ Arts & Van der Weele 2007

⁵ Bosman 2009

⁶ Bink 2020

⁷ Catsman 2021

⁸ Van Hemert 2021

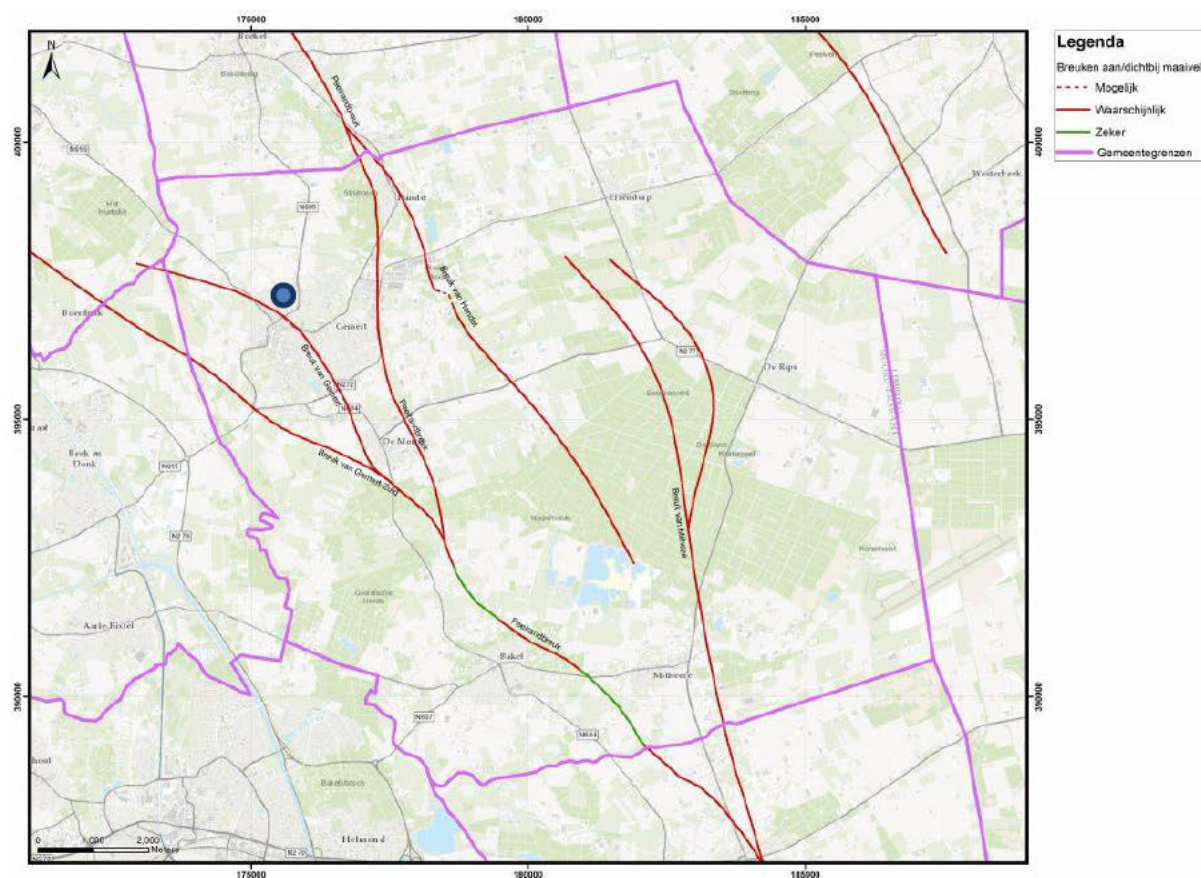
⁹ Bosman e.a. 2022

2 Landschapsontwikkeling

2.1 Ondergrond

2.1.1 Breuklijnen

Het plangebied Deel – Groenesteeg bevindt zich op de overgang van de Centrale Slenk (een tektonisch dalend gebied) naar de Peelhorst, die zichzelf opheft. Dit overgangsgebied kent een aantal breuklijnen, waarvan de Peelrandbreuk de belangrijkste is (figuur 7). De breuken van Gemert en Gemert-Zuid lopen verder westelijk. Oostelijk van en tussen de breuklijnen vinden we oudere afzettingen in de ondiepe ondergrond dan in de Centrale Slenk, waar deze door een dikker pakket dekzand worden afgedekt.

Figuur 7. De tectonische breuklijnen in de gemeente Gemert-Bakel, met als blauwe stip het plangebied.

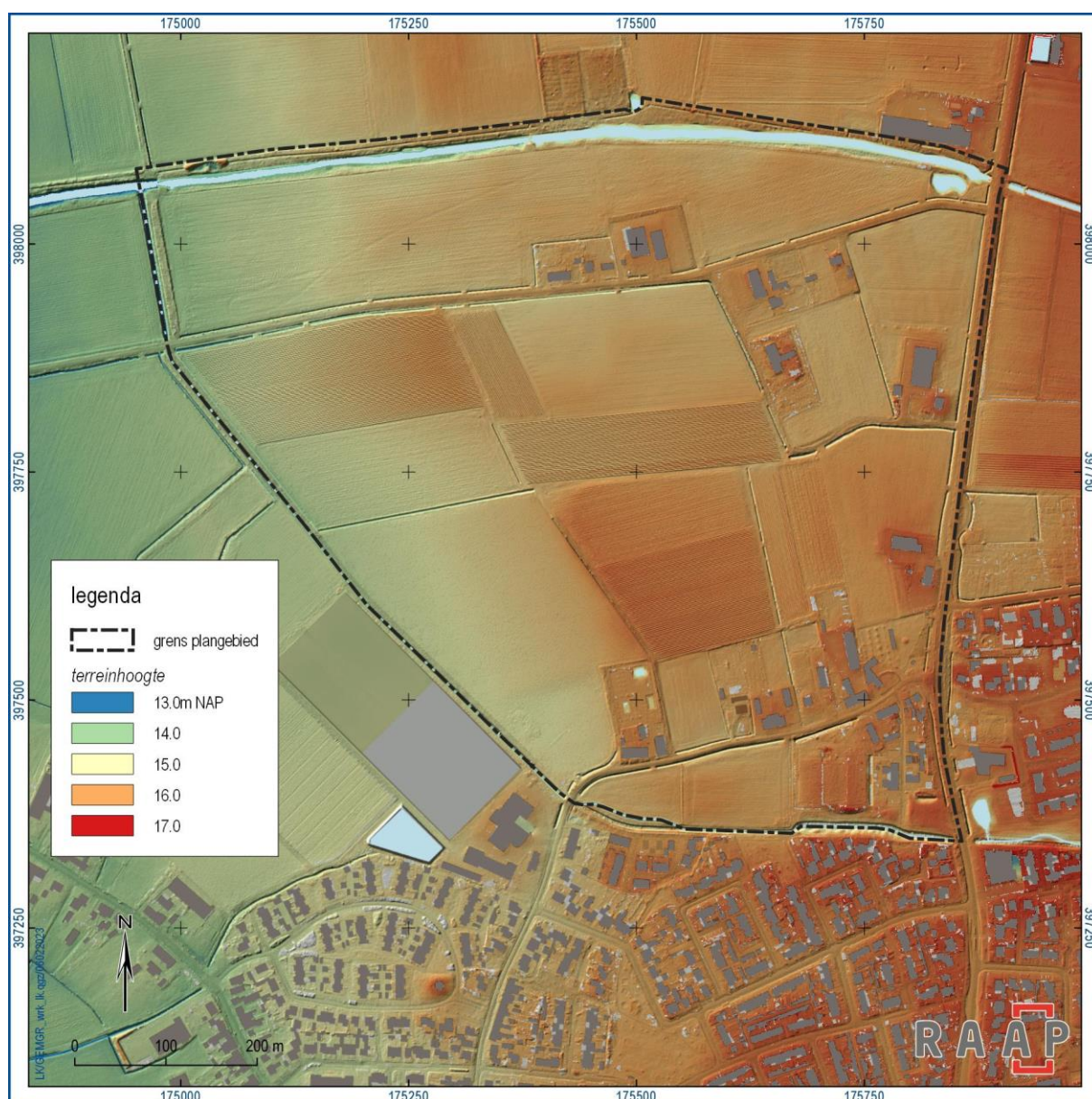
Of de Peelrandbreuk door of net langs het plangebied loopt, verschilt afhankelijk van de geraadpleegde bron. Bovenstaand kaartbeeld maakt gebruik van een database met breuklijnen die ook door de Omgevingsdienst Zuidoost-Brabant gebruikt wordt. Daarop buigt een breuklijn zuidwestelijk langs het plangebied af. De Omgevingsverordening Noord-Brabant laat echter een zijbreuk zien die van deze afbuigende lijn naar het noorden loopt en door het westen van het onderzoeksgebied loopt. Over de betrouwbaarheid en onderbouwing van beide varianten hebben we geen gegevens, maar gezien de status van de Omgevingsverordening Noord-Brabant moet hiermee wel rekening worden gehouden.

Figuur 8. Breuklijnen volgens de provincie Noord-Brabant, zoals vastgelegd in de Omgevingsverordening Noord-Brabant.

2.1.2 Reliëf

Het plangebied helt van oost naar west (figuur 9); het hoogteverschil tussen de omgeving van de Boekelseweg en de Molenbroekseloop in het westen bedraagt ongeveer 2 meter. Naast dit macoreliëf bevinden zich als microreliëf in het plangebied enkele hogere koppen op deze helling. De hoogteverschillen zijn beperkt en bedragen meestal slechts enkele decimeters. Deze hoogteverschillen van enkele decimeters zijn het gevolg van de welvingen in het zandoppervlak en de opbrenging van mest met minerale gronddeeltjes door de mens sinds de late middeleeuwen (plaggenbemesting). De 'trede' in de hoogte in het westen van het plangebied zou het gevolg kunnen zijn van de hiervoor benoemde zij- of subbreuk uit de Omgevingsverordening.

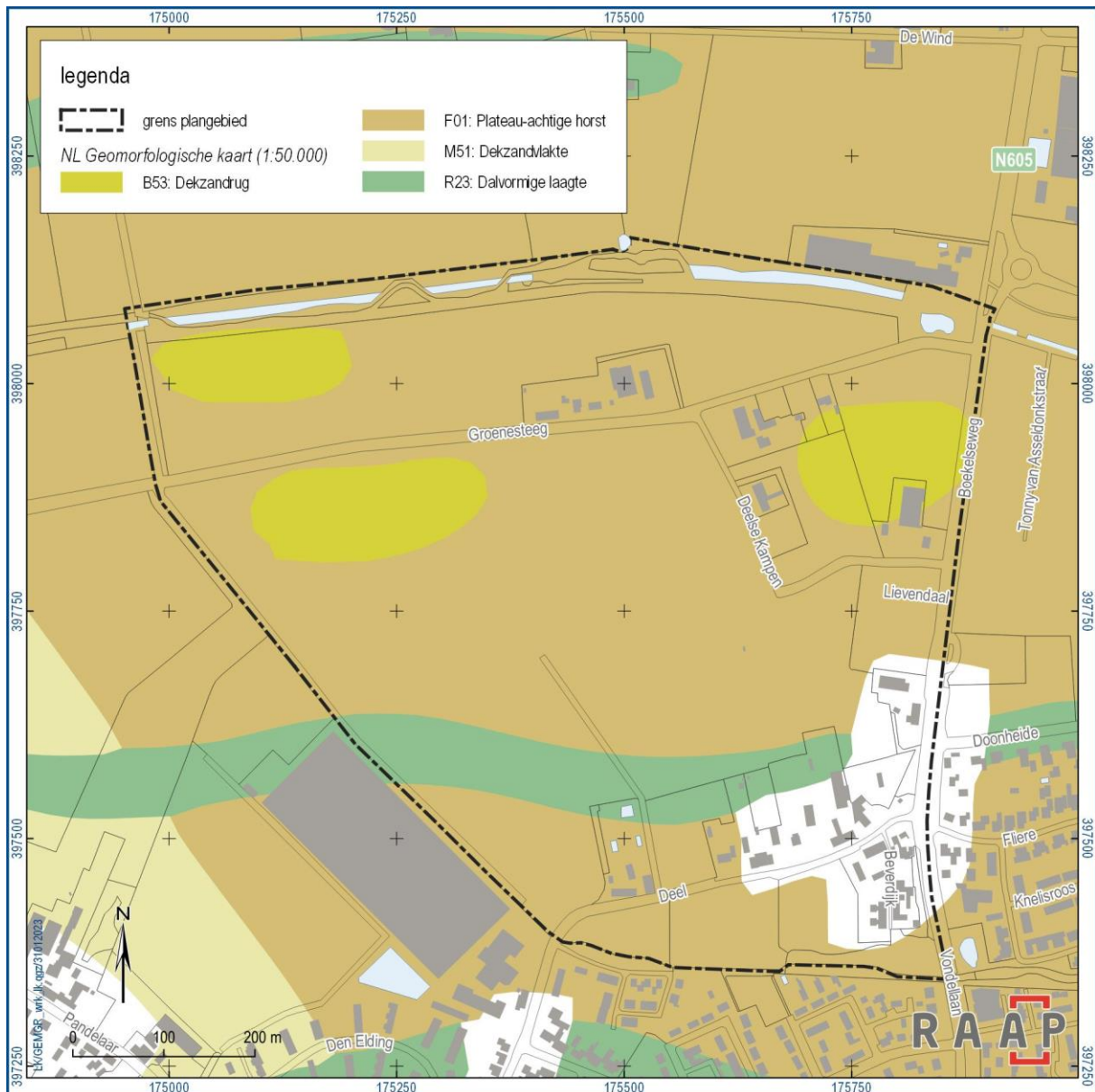
Figuur 9. Hoogtekaart van het plangebied en omgeving.

2.1.3 Geomorfologie

Het Brabantse dekzandlandschap kenmerkt zich in hoge mate door een reliëf van windafzettingen, die tijdens de droge en koude perioden van de laatste ijstijd over het landschap zijn afgezet. Dit pakket 'dekzanden' is niet overal even dik en vormt aan het oppervlak welvingen en ruggen. Op de Peelhorst is het pakket met dekzand veel dunner als in de slenken. Hier komen ook dalvormige laagten voor waarlangs (sneeuw)smeltwater werd afgevoerd.

De bovengeschetse patronen in het oppervlaktereliëf zijn ook in het plangebied terug te zien (figuur 10). Het plangebied ligt in zijn geheel op een plateauachtige horst, met slechts hier en daar wat dikkere dekkzandvoorkomens. Tussen de weg Deelse Kampen en de Boekelseweg ligt zo'n 'dekzandkop'. Karakteristiek is ook de dalvormige laagte waardoor de weg Doonheide is aangelegd, en die noordelijk van de bebouwing aan de Deel door het plangebied naar het westen loopt. Deze dalvormige laagte is in

het huidige landschapsreliëf niet duidelijk te herkennen. Ook ten zuiden van het plangebied ligt zo'n dal.

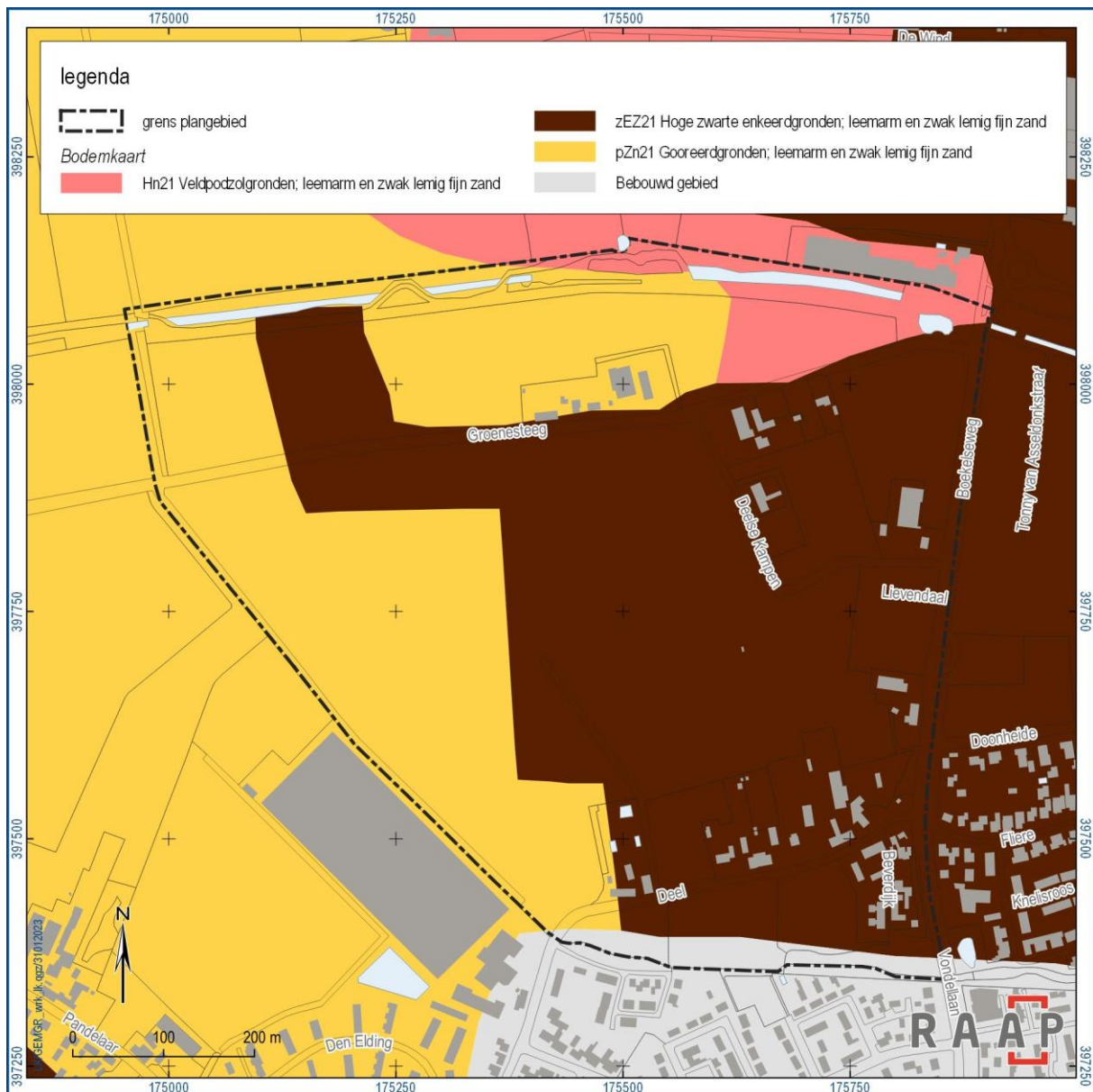

Figuur 10. Geomorfogenetische landschapsstructuur van het plangebied.

2.1.4 Bodem

De bodemkaart van het plangebied wordt in belangrijke mate gedomineerd door hoge zwarte enkeerdgronden (figuur 11). Dit zijn bemestingsdekken die door de mens zijn opgebracht door telkenmale een mengsel van dierlijke mest, strooisel en minerale zanddeeltjes als mestgift over de akkers uit te spreiden. Daarmee werd onbedoeld het maaiveld opgehoogd, omdat na het weggroten van de plantaardige en dierlijke bestanddelen, de minerale zanddeeltjes als een dun laagje op het land achterbleven. Steeds wanneer een nieuw pakket werd opgebracht, bleef dit dunne laagje achter. Welke bodems onder dit culturele dek schuilgaan is bij de bodemkarteringen niet vastgelegd, maar de omgeving geeft wel een aanwijzing. Verder noordelijk komen namelijk veldpodzolgronden voor. Dit

soort mineraalarme zandbodems is ontstaan door uitloging van metaalverbindingen en organische stof uit de top van de oorspronkelijke (bos)bodems als gevolg van het verwijderen van het bos en de degeneratie naar heidevegetaties. Door uitspoeling van bodemdeeltjes naar diepere bodemlagen ontstaat de typische 'podzolgelaagdheid' in het bodemprofiel 'podzol'. Verder westelijk in het plangebied liggen de veel nattere gooreerdgronden. Door relatief hoge grondwaterstanden kon hier in veel mindere mate uitspoeling en podzolisatie optreden.

Figuur 11. Bodemtypen in het plangebied en omgeving.

2.2 Historisch cultuurlandschap

2.2.1 Historische bewoning en landgebruik

Het gehucht Deel

De vroegste vermelding van de Deel als nederzetting dateert uit 1326, toen sprake was van *Deelvort* – een doorwaadbare plaats bij Deel. Mogelijk is het een samentrekking van d'Eel, zoals ook het nabijgelegen Eeldonk uit het naamdeel Eel- is opgebouwd ¹⁰ en we bijvoorbeeld het gehucht Delst (d'Elst) bij Nistelrode kennen. Op deze Deelvoort komen we nog terug.

In onze studie over een geplande ontwikkeling naast Deel 97-99 ¹¹ zijn we al wat uitvoeriger ingegaan op de laatmiddeleeuwse geschiedenis van Deel, en in het bijzonder op de oorspronkelijk omgrachte hoeve *Ten Beverdike*, de directe voorganger van het huidige Deel 97-99. Dat was een leen van de Duitse Orde en wordt in 1383 voor het eerst in schriftelijke bronnen vermeld. Het ontstaan van Deel als nederzetting tijdens de grote transitie van het Brabantse cultuurlandschap in de periode tussen 1150 en 1350 is aannemelijk. Om meer monden te kunnen voeden werden de boerderijen toen naar de flanken van de (latere) akkers verplaatst, zodat de akkers op de hogere gronden konden worden vergroot.

Figuur 12. Rechts het huidige dubbel woonhuis op het oude goed Ter Beverdijk (foto: RAAP, 6 februari 2023).

¹⁰ <https://www.heemkundekringgemert.nl/geschiedenis/straatnamen/straatnamen-d/> ;
<https://etymologiebank.nl/trefwoord/deelsekampen>

¹¹ Keunen 2021

Ten Beverdike was in dit deel van het gehucht ¹² lange tijd het belangrijkste goed. Uit een beschrijving van deze hoeve blijkt, dat het in 1512 tussen twee andere erven lag (waaronder het Slotje in de Deel) en bovendien tussen de hei en een openbare weg.¹³ Er moet destijds dus al van een gehucht Deel met meerdere boerderijen sprake geweest zijn. Het Slotje, eerder het huis Lanckvelt genoemd, lag buiten het plangebied in een tegenwoordig groen gebied bij de weg Het Slotje. De laatste gebouwen van dat kasteeltje werden in 1969 afgebroken.¹⁴ Kennelijk grensde het grondbezit van beide goederen, Beverdijk en het Slotje, in 1512 over de Molenbroekseloop aan elkaar. In bronnen uit de 15e eeuw worden ook andere erven in de Deel genoemd, maar daarbij is niet op voorhand duidelijk of deze binnen het plangebied lagen. Eén van de erven lag aan de draaiboom, mogelijk die nabij de Antoniuskapel ¹⁵, en een ander erf lag *in die Deelstraet (...) neven een waterlaet geheyten die Ryth*.¹⁶

Een markant gebouw en het enige rijksmonument in het plangebied is nog altijd de Antoniuskapel, in het gedeelte van Deel dat wel Deelse Boom (naar de draaiboom?) wordt genoemd. Die kapel wordt vanaf 1564 in schriftelijke bronnen vermeld. Op het kadastraal minuutplan uit 1832 is duidelijk te herkennen dat de kapel op de toenmalige openbare weg gebouwd werd. De weg boog toen nog langs de kapel naar de huidige Deel af, een situatie die in de loop van de 20e eeuw veranderd is. Het huidige gebouw dateert uit 1841.¹⁷

¹² Deel loopt buiten het plangebied nog verder in zuidwestelijke richting door, en beslaat ook een deel van het gebied ten zuiden van de Molenbroekseloop, met zijn eigen akker.

¹³ Keunen 2021: 78; Otten 2009

¹⁴ Timmers 2007

¹⁵ Een draaiboom is een draaiende variant op de opklappende slagboom, en werd gebruikt om ongewenste bezoekers uit een buurtschap te houden.

¹⁶ Gemert R 96, inventarisnummer 160, d.d. 31 september 1481; Gemert R 97, d.d. 28 mei 1437 (afschrift in schepenakte d.d. 04-03-1493): Lucas van der Eycken heeft een erfpacht uit een huis in de Deelstraat over aan Jan van den Lanpollaer (<https://www.heemkundekringgemert.nl/documentatie/bronnen/gbr-12-oorkonden-betreffende-gemert/oorkonden-betreffende-gemert-1426-1450/1437-mei-28-afschrift-r97/>).

¹⁷ <https://www.heemkundekringgemert.nl/geschiedenis/monumenten/sint-antoniuskapel/>

Figuur 13. De Antoniuskapel rond 1975, na afbraak van de naastgelegen boerderij en omleiding van de weg die langs de kapel liep (bron: Heemkundekring De Kommanderij, Gemert).

Figuur 14. Na omlegging van de weg werd rond de kapel een parkachtige ruimte aangelegd (foto: RAAP, 6 februari 2023).

Het landboek van Gemert uit 1717, de voorloper van het kadaster, werd volgens een logische route opgenomen. Alle percelen die men passeerde, werden opgetekend. Boven elk deelgebied werd de route kort toegelicht. Die begon in dit deel van Gemert met *Jan Hes buyten De Deel in den Kamp ende voorts de Deelse straet naest de Eldingh met de Eldingh*. Waar de *Deelse Straet* eindigde, lag *den Kamp aende Deelse brugh*. We herkennen hier de Deelse Kampen, de straat Deel en de Deelse brug over de Molenbroekseloop, de vroegere Deelvoort.¹⁸ Kennelijk was er in 1326 nog een voorde, maar op zijn laatst in 1717 een brug aangelegd.

Figuur 15. Op de plek waar de weg de Molenbroekseloop oversteekt, lag in de 14e eeuw de Deelvoort (foto: RAAP, 6 februari 2023).

Deelse Kampen

Het gehucht Deelse Kampen, genoemd naar de door hakhoutstroken en/of heggen omheinde bouwlandkampen in het gebied, lag en ligt relatief geïsoleerd ten opzichte van de oudere gehuchten zoals Deel. In de Deelse Kampen lag in het verleden de Lazaruskamp, genoemd naar de plek waar ernstig zieken werden verpleegd.¹⁹ Mogelijk behoorde deze kamp aan zo'n gasthuis toe, al hoeft dat gasthuis niet hier te zijn geweest. Waar de kamp precies lag, weten we niet. Wanneer dit gehucht tot ontwikkeling kwam, is evenmin bekend, maar het zal wel iets jonger dan Deel zelf zijn. Het is daarnaast

¹⁸ <https://www.heemkundekringgemert.nl/wp-content/uploads/2018/01/De-tekst-van-het-Landboek-2.pdf>

¹⁹ <https://www.heemkundekringgemert.nl/geschiedenis/straatnamen/straatnamen-d/>

aannemelijk dat de huidige twee boerderijen, Deelse Kampen 11 en 15, uit één hoeve voortkomen. We komen daarop nog terug.

Figuur 16. Een zandweg op de Deelse Kampen (foto: RAAP, 6 februari 2023).

Groenesteeg

De Groenesteeg is een duidelijke grenslijn in het landschap. De ontginningen noordelijk ervan waren heel regelmatig, en zijn als vroege planmatige heideontginningen te beschouwen. In 1832 lag de kern van de ontgonnen heide nog woest, de randen ervan waren al in cultuur gebracht (figuur 18). Dwars door de ontginning liep de Peelse Loop. Net als bij Doonheide hadden de ontginningen de oude landschapsstructuur met een landweer en de (via een ander tracé dan de huidige lopende) Peelse Loop opgeruimd.²⁰

²⁰ Keunen 2022

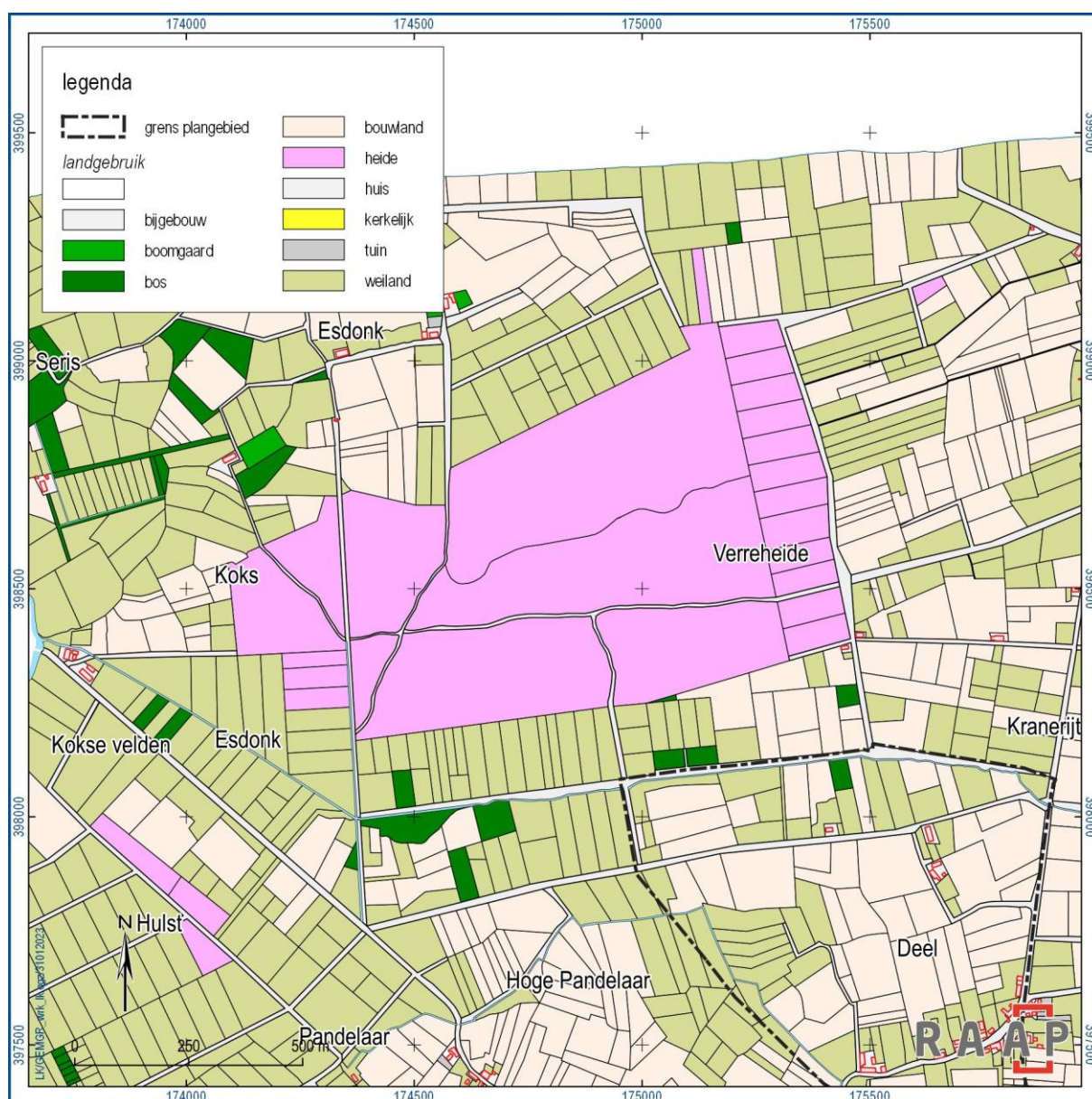

Figuur 17. De lange, rechte Groenesteeg in het noorden van het plangebied (foto: RAAP, 6 februari 2023).

Ligging van de landweer

Voorheen werd gedacht dat de landweer het huidige tracé van de Peelseloop volgde. Uit archeologisch onderzoek in het plangebied Doonheide III is gebleken dat de Peelseloop die aan de landweer gekoppeld was plaatselijk veel zuidelijker lag dan de huidige loop. Dat roept de vraag op of de landweer in ons plangebied niet ook veel zuidelijker lag dan de huidige Peelseloop, en misschien zelfs wel ten zuiden van de Groenesteeg. Zonder archeologisch onderzoek kan die vraag niet worden beantwoord.²¹

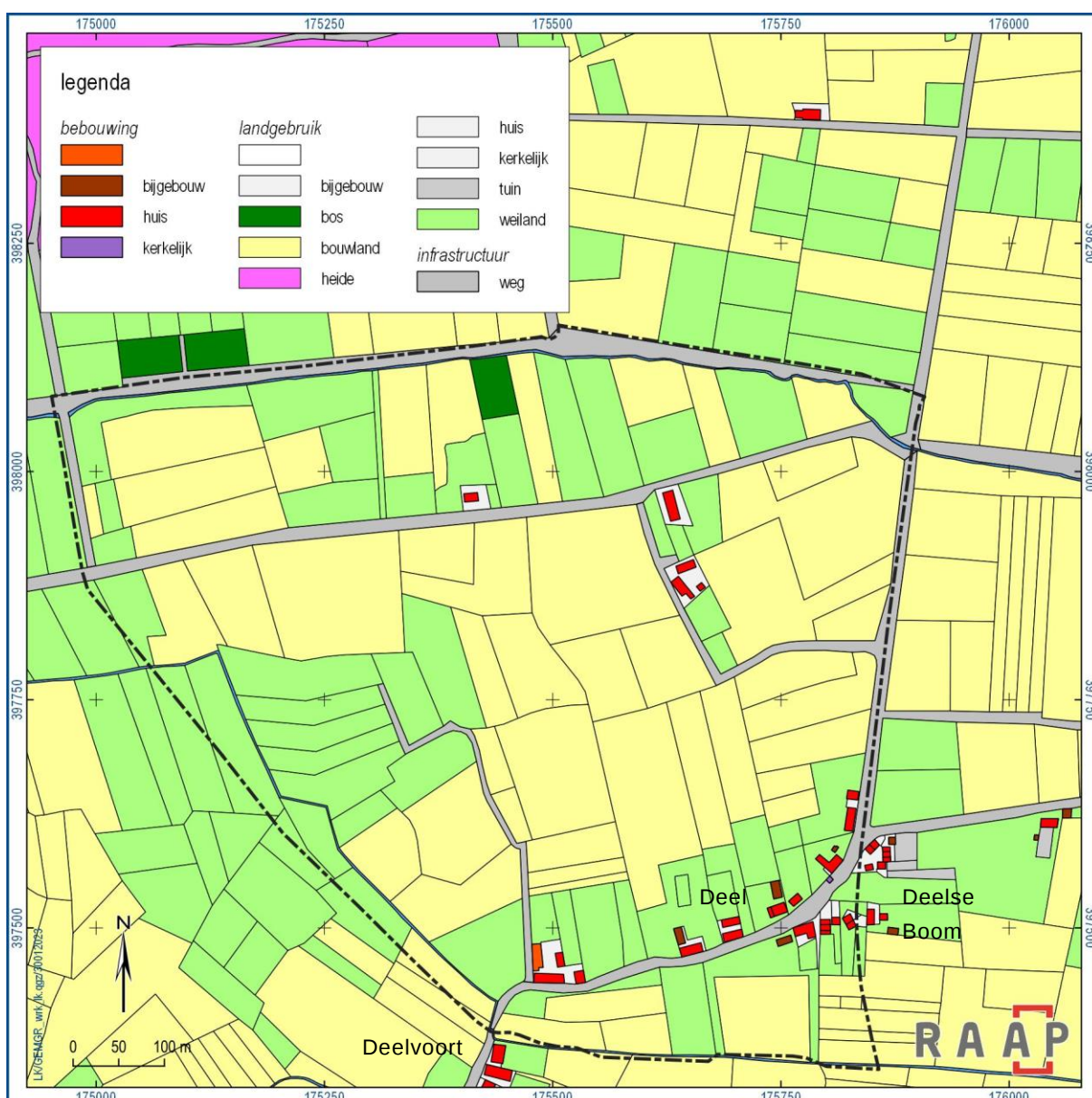
²¹ Bosman e.a. 2022

Figuur 18. Het heidegebied van de Verreheide volgens het kadastraal minuutplan uit 1832. Aan alle zijden zien we regelmatige ontginningen die op een zeker moment vóór 1832, vermoedelijk in de 18e eeuw, uit de woeste gronden ontgonnen zijn. Het plangebied beslaat een klein deel van deze jonge ontginningen, in het zuidoosten van de heideontginningen (bron: Dré van de Nieuwenhof, Milheeze).

Historisch landgebruik

Het kadastraal minuutplan uit 1832 geeft voor het eerst een duidelijk beeld van het landgebruik in het plangebied (figuur 19). De bebouwing bevond zich vooral langs de Deel (in de vorm van het gehucht met die naam) en in mindere mate in de Deelse Kampen en aan de Groenesteeg. Daarop komen we zo meteen nog terug. Deel zelf bestond de facto uit een drietal bebouwingsconcentraties: Deelse Boom, het gehucht waar de wegen Doonheide, Beverdijk en Deel samenkomen (inclusief de bebouwing ten oosten van de huidige Vondellaan); de lintbebouwing van Deel ten noorden van de gelijknamige weg, en Deelse Voort, ten zuiden van de waterloop, richting de Pandelaar.

Figuur 19. Landgebruik in het plangebied, 1832.

Rondom het gehucht Deel en bij de erven aan de Deelse Kampen en Groenesteeg herkennen we op het kadastraal minuutplan de zogenaamde huisweides, kleine weides waar het kleinvee stond. Daarbuiten lagen tussen Groenesteeg en Deel vooral percelen bouwland, zowel onregelmatig van vorm

als ook strookkavels, gegroepeerd in kleine blokken. Alleen in het westen, dicht bij de Molenbroekseloop, bevond zich een groter complex aan grasland. Daar bevonden zich ook de nattere gronden met beekeerdgronden, zoals we hiervoor bij de beschrijving van de ondergrond al naar voren is gekomen.

In de jonge ontginning tussen Groenesteeg en Peelse Loop was het grondgebruik juist gelijk verdeeld tussen bouwland en grasland, en was de verkaveling bovendien regelmatig. Dat zien we vaker bij jonge ontginningen terug: de verkaveling was systematisch tot stand gekomen, en de ondergrond kende relatief weinig variatie.

Veldwegen

Naast de grotere wegen werd het plangebied doorsneden door kleinere veldwegen, die het cultuurland ontsloten en de grotere wegen zo met elkaar verbonden, dat korte (loop)afstanden ontstonden. Veel verbindingen liepen vanaf de huidige weg Deel, en haaks daarop, richting de Groenesteeg. Op de TMK, zowel die uit 1838 als die van rond 1850, zien we deze meer of minder parallel lopende paden terug (zie m.n. figuur 36). Deze fijne ontsluiting verdween deels al in de vroege 20e eeuw. De laatste paden werden tijdens de ruilverkaveling opgeheven. Oostelijk van Deel 80 is later weer een pad ontstaan dat als een historische opvolger van deze oude veldpaden te beschouwen is.

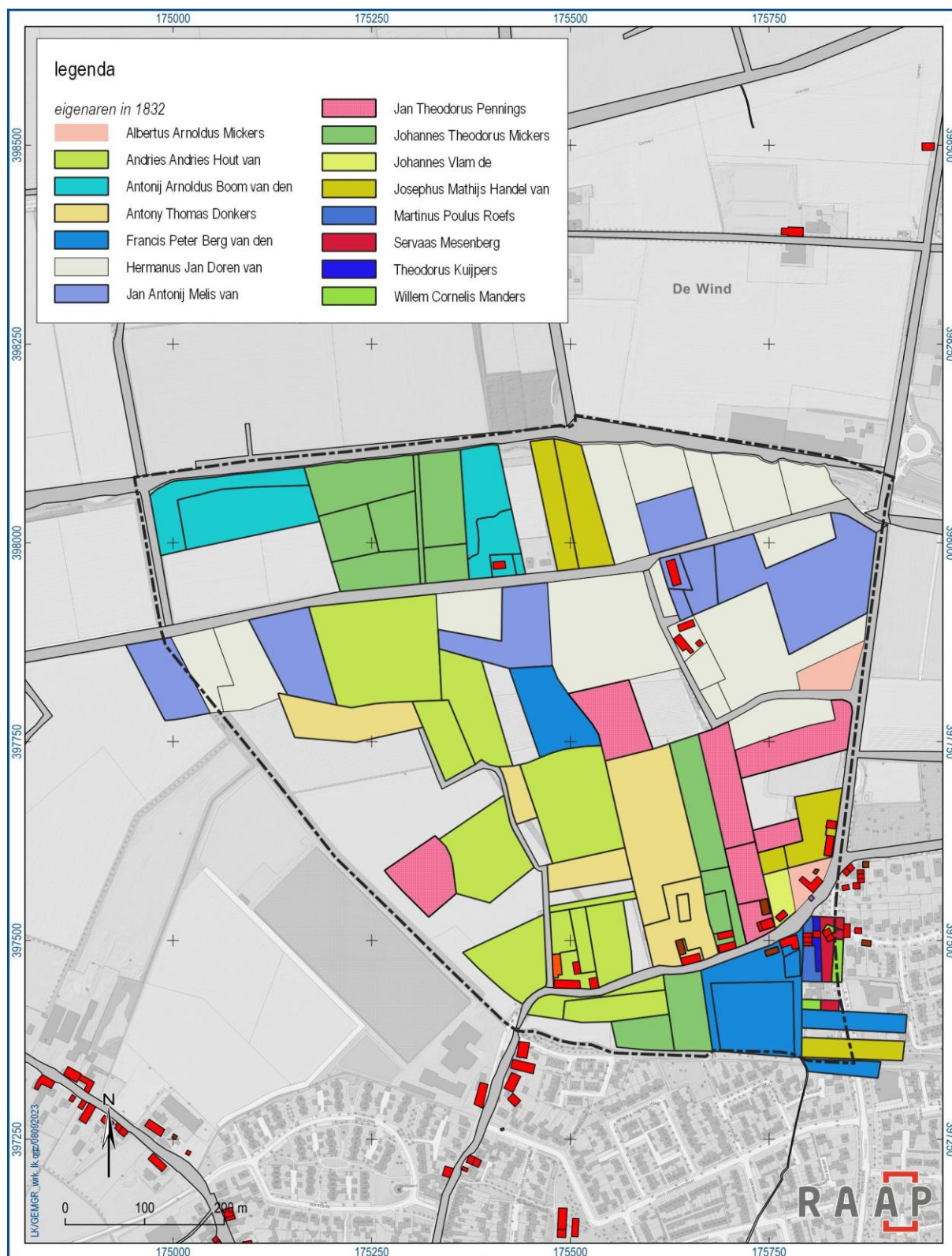
Waterlopen

De voornaamste historische waterlopen zijn de Peels(ch)e Loop langs de noordrand van het plangebied en de Molenbroekse Loop langs de zuidrand. Met name de Molenbroekse Loop is als gevolg van de ruilverkaveling van tracé veranderd. De loop is nu rechter en loopt iets westelijker dan de oude. Ook is de aansluiting op de Peelse Loop in het noordwesten van locatie veranderd.

Historische bedrijven in het plangebied

Onderscheiden we de percelen op het kadastraal minuutplan niet naar landgebruik maar naar toenmalige eigenaar, dan herkennen we duidelijke historische bedrijfseenheden in het plangebied (zie figuur 20). Alhoewel er ook vóór 1832 wel uitwisseling van percelen plaats zal hebben gevonden, is het niet onmogelijk dat we hier deels naar een middeleeuws beeld kijken.

In het plangebied lagen meerdere clusters van percelen die van één eigenaar waren, en die samen als één historisch bedrijf te zien zijn. We behandelen deze deelgebieden in volgorde van ouderdom van de ontginning.

Figuur 20. Ligging van het grondbezit van (historische) boerderijen binnen het plangebied.

Bedrijven aan de Deel

Bij elk bedrijf in het middeleeuwse gehucht Deel herkennen we op het kadastraal minuutplan uit 1832 een blok met kavels direct bij het huis, soms ver naar het noorden opstrekkend. Daarnaast kende elk bedrijf nog wel verspreide kavels elders in het landschap. Deze lagen vaak in het noordwesten van het plangebied. We onderscheiden binnen het gehucht voor zover binnen het plangebied gelegen de volgende bedrijven ²²:

Noordzijde van de Deel:

- Deel 80: een cluster van percelen rond het huis, maar ook aan de overzijde van de weg (tussen Deel en Molenbroekseloop) en als parels aan een kettingsnoer dicht tegen een pad dat langs de westgevel van de boerderij naar het noorden liep. Dit bedrijf was in 1832 eigendom van Andries Andries van Hout, bouwman in Gemert.
- Deel 84-84a: een groot strookvormig kavel, opstrekkend achter het huis, met enkele losse percelen aan het hiervoor besproken pad naast Deel 80. Dit bedrijf was in 1832 eigendom van de weduwe van Antony Thomas Donkers, bouwman in Gemert.
- Deel 86: een groot strookvormig kavel, opstrekkend achter het huis, met enig land aan de overzijde van de weg (tussen Deel en Molenbroekseloop) en een cluster van percelen tussen Groenesteeg en Peelseloop. Dit bedrijf was in 1832 eigendom van Margareta Johannes Theodorus Mickers, bouwman in Gemert.
- Deel 88: een groot strookvormig kavel, opstrekkend achter het huis, met enkele aansluitende percelen richting de Boekelseweg en los land verder noordwestelijk. Dit bedrijf was in 1832 eigendom van de weduwe van Jan Theodorus Pennings, bouwman in Gemert.
- Deel 92: een klein huis met slechts een huiskavel. Het perceel was in 1832 eigendom van Johannes de Vlam, timmerman in Gemert.
- verdwenen boerderij achter de Antoniuskapel: driehoekig huiskavel achter de kapel, en een los perceel land ter plaatse van het huidige adres Deelse Kampen 1. Dit bedrijf was in 1832 eigendom van Albertus Arnoldus Mickers, bouwman in Gemert.
- Boekelseweg 12-12a: een blokvormig huiskavel, een strookkavel aan de Beverdijk en een cluster percelen tussen Groenesteeg en Peelse Loop. Dit bedrijf was in 1832 eigendom van Josephus Mathijs van Handel, bouwman in Gemert.

²² Los land zonder boerderij binnen het plangebied is in principe niet besproken. Bedrijven buiten het plangebied hadden vaak 1, hoogstens 2 percelen binnen het plangebied. Dat valt als los, verspreid land te zien.

Figuur 21. De boerderij Deel 80, waarvan de oriëntatie ten opzichte van de weg nog laat zien dat de weg ooit een ruimere bocht maakte, langs de voorgevel van de boerderij. De boerderij zou uit 1699 dateren en is beschermd als gemeentelijk monument (bron: Heemkundekring De Kommanderij, Gemert).

Figuur 22. Het gemeentelijk monument Deel 80 in zijn huidige toestand (foto: RAAP, 6 februari 2023). Het pand is gebouwd als boerderij annex herberg en brouwerij. De oude mousterij is als afzonderlijk gebouw nog aanwezig.

Figuur 23. De boerderij Deel 84 rond 1945, inmiddels afgebroken. De nieuwbouw op de huidige locatie heeft bij benadering dezelfde hoofdvorm als zijn voorganger, en verwijst daar dus nog duidelijk naar (bron: Heemkundekring De Kommanderij, Gemert).

Figuur 24. De nieuwbouw heeft vrijwel dezelfde hoofdvorm als de oude boerderij (foto: RAAP, 6 februari 2023).

Figuur 25. De boerderij op Deel 86, gebouwd in 1717 (zie jaarankers) en afgebroken in 1967 (bron: Heemkundekring De Kommanderij, Gemert).

Figuur 26. Vermoedelijk zien we hier de oude boerderij op Deel 92, inmiddels afgebroken (bron: Heemkundekring De Kommanderij, Gemert).

Figuur 27. De (rond 1975) verdwenen boerderij met schuur bij de Antoniuskapel, die we hier rechts in beeld zien staan. De weg heeft hier nog zijn oude tracé langs de kapel (bron: Heemkundekring De Kommanderij, Gemert).

Figuur 28. Schuur en boerderij achter de kapel zijn inmiddels verdwenen (foto: RAAP, 6 februari 2023).

Zuidzijde van de Deel:

- Deel 97-99: de oude hoeve Beverdijk ²³, met een groot blokvormig kavel achter de boerderij tot aan de Molenbroekseloop, twee smalle aangrenzende kavels richting en over de Boekelseweg en een los kavel nabij de Deelse Kampen. Dit bedrijf was in 1832 eigendom van Francis Peter van den Berg, bouwman in Gemert.
- Deel 101: een opstrekkend huiskavel langs de Beverdijk bij het rijtje van drie huisjes. Dit kavel met huisjes was in 1832 eigendom van Martinus Poulus Roefs (1759-1842), organist en priester te Xanten, en van Gemertse komaf.
- Deel 103: een opstrekkend huiskavel. Dit kavel met huisje was in 1832 eigendom van Theodorus Kuijpers, smid in Gemert.
- verdwenen huisje tussen Deel 103 en de Vondellaan: een tweetal huisjes met land, eigendom van respectievelijk Willem Cornelis Manders, wever in Gemert, en Servaas Mesenberg, wever in Gemert.

Bedrijven aan de Deelse Kampen

Aan de Deelse Kampen lagen de percelen van twee eigenaren van boerderijen aan de gelijknamige straat door elkaar. Dat pleit ervoor, dat de boerderijen Deelse Kampen 11 en Deelse Kampen 15 een gemeenschappelijke geschiedenis hadden. Ze zijn mogelijk ooit uit één bedrijf voortgekomen. Misschien waren ze ook wel gezamenlijk betrokken bij de ontginningen ten noorden van de Groenesteeg, waar ze een strookkavel deelden. De invloed van de bedrijven Deelse Kampen 11 en Deelse Kampen 15 strekte zich zowel ten oosten als westen van de weg Deelse Kampen uit, maar is landschappelijk duidelijk te begrenzen ten opzichte van de bedrijven aan de Deel. De bedrijven aan de Deelse Kampen en die aan de Deel hadden weinig bezit door elkaar liggen. Deelse Kampen 15 was in 1832 eigendom van Jan Antonij van Melis, bouwman in Gemert. Zijn buurman op Deelse Kampen 11 was toen Hermanus Jan van Doren, bouwman in Gemert.²⁴

²³ Zie Keunen 2021

²⁴ Of zij verwant waren, is niet duidelijk. Zij waren in ieder geval geen zwagers.

Figuur 29. Deelse Kampen 11, rond 1985. De boerderij staat er nog (bron: Heemkundekring De Kommanderij, Gemert).

Figuur 30. Deelse Kampen 11 in de huidige situatie, met de luiken gesloten (foto: RAAP, 6 februari 2023).

Figuur 31. Deelse Kampen 15, in 1966. De boerderij staat er nog (bron: Heemkundekring De Kommanderij, Gemert).

Figuur 32. Deelse Kampen 15 in zijn groene context (foto: RAAP, 6 februari 2023).

Bedrijf aan de Groenesteeg

Het meeste land ten noorden van de Groenesteeg hoorde bij boerderijen elders in het plangebied. Slechts enkele percelen hadden eigenaren 'van buitenaf', van buiten het plangebied. Er stond vanouds maar één boerderij aan dit weggetje, en wel het tegenwoordige Groenesteeg 17. Dit bedrijf was in 1832 eigendom van de weduwe van Antonij Arnoldus van den Boom, bouwman in Gemert.

Figuur 33. Boerderij Groenesteeg 17, rond 1940. De boerderij staat er nog (bron: Heemkundekring De Kommanderij, Gemert).

Figuur 34. Groenesteeg 17 in de huidige toestand (RAAP, 6 februari 2023).

De grote lijn

Wat kunnen we hieruit nu opmaken? De volgende conclusies kunnen worden getrokken:

- Verreweg het grootste deel van de landerijen in het plangebied hoorde in 1832 ook tot bedrijven in het plangebied, er was een duidelijke ruimtelijke relatie tussen huis en land;
- Het plangebied is daarmee historisch grotendeels als een afgeronde historisch-landschappelijke eenheid te beschouwen,
maar:
- De jonge ontginningen ten noorden van de Groenesteeg hoorden deels bij erven elders in het plangebied, voor een deel bij het enige erf in dat gebied en voor een (klein) deel bij erven van buitenaf. Bovendien was dit deelgebied onderdeel van een groter gebied met jonge ontginningen, dat zich naar het westen en noordoosten uitstrekte;
- In het noorden en noordoosten van het plangebied, bij de Deelse Kampen, wordt een groot gebied beslagen door het land van slechts twee boerderijen, die qua bezit met elkaar verstrengeld lijken te zijn en mogelijk ooit een eenheid vormden;
- Achter de boerderijen aan de noordzijde van de Deel liggen in de meeste gevallen opstreckende kavels, en minstens twee boerderijen (Deel 80 en Deel 86) hadden daarnaast land aan de overzijde van de weg;

- Het resterende land ten zuiden van de Deel behoorde als huiskavel bij de hoeve Ter Beverdijk, Deel 97-99, het enige grote erf ten zuiden van de Deel;
- Vooral aan de Beverdijk en nabij de kapel lagen kleine huisjes waar ambachtslieden in plaats van landbouwers woonden;
- Dat betekent dat de oude akker ten zuiden van de Deel vrijwel geheel bij in totaal drie bedrijven aan de Deel behoorde ²⁵, en dus als een afzonderlijke oude akker moet worden gezien. Deze akker was ruimtelijk én historisch gescheiden van het (nu bebouwde) akkerland ten zuiden van de Molenbroekseloop.

2.2.2 Fysieke veranderingen

1850-1973

De landschappelijke veranderingen die het plangebied in de laatste eeuwen heeft doorgemaakt zijn groot. In een 16-tal kaartbeelden hebben we de veranderingen tussen 1850 en heden op de volgende pagina's weergegeven. Deze hebben betrekking op een aantal aspecten, zoals verkaveling, groen en bebouwing.

Tussen 1850 en 1930 waren de veranderingen heel beperkt. Zowel ten noorden als ten zuiden van het gehucht Deel bevonden zich als akker gebruikte kampen, de ene wat kleiner en de ander wat groter. De grotere kampen bevonden zich rond de Molenbroekseloop, tegen de Verreheidensche dijk (de huidige Boekelseweg) en direct ten noorden van het gehucht. Naar het noordwesten toe, richting Groenesteeg en daarover naar de Peelse Loop, werden de percelen kleiner en regelmatig dan elders in het plangebied.

De perceelsrandbeplanting hield hiermee gelijke tred. De kleine kampen in het noordwesten en noorden werden door perceelsrandbeplanting (hakhoutsingels, heggen) omgeven, terwijl de kampen in het oosten, midden en zuiden relatief grote open ruimten waren.

Op de kaart van 1953 zien we een ander beeld. Weliswaar was toen nog niet alle opgaande beplanting weg, maar door de opkomst van het prikkeldraad was veel van de opgaande beplanting tussen 1930 en 1953 verdwenen c.q. waren er gaten ontstaan. De verkaveling daarentegen was nog relatief intact; waarschijnlijk bleven na slechting van de singels de sloten, die er eerder al lagen, over. Deze situatie zette zich tot na 1973 voort: behoud van de grote lijnen van de verkaveling, maar zonder het merendeel van de perceelsrandbeplanting. Het bebouwingspatroon had zich al die tijd alleen in het uiterste zuidoosten, langs de Beverdijk, veranderd: hier was het lint verdicht.

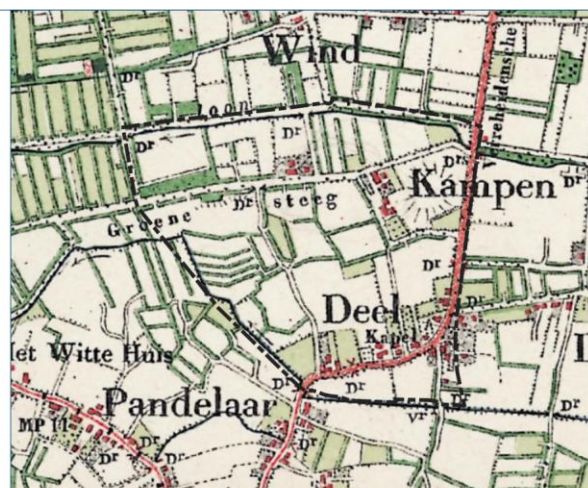
²⁵ En dus niet, zoals in "Gemert-Bakel, de oude akkers" gesteld wordt, in zijn geheel bij Beverdijk, Deel 97-99.

Figuur 35. Luchtfoto van het plangebied en omgeving, 1936. We herkennen de Boekelseweg, die met een bocht overging in de Deel. Nabij de Deelse kampen (in groene contour) herkennen we nog oude perceelsrandbeplanting (bron: Kadaster).

Het plangebied rond 1850.

Het plangebied rond 1899.

Het plangebied rond 1930.

Het plangebied rond 1953.

Het plangebied rond 1963.

Het plangebied rond 1973.

Figuur 36. Landschappelijke ontwikkelingen in en rond het plangebied tussen 1850 en 1973.

1984-2011

Op basis van de vergelijking van luchtfoto's zien we, dat tussen 1960 en 1970 nog de nodige perceelsrandbeplanting verdwenen is. Tussen 1973 en 1984 moet zich de volgende grote verandering in het landschap van Deel hebben voltrokken: de oude verkaveling werd vervangen door een nieuwe, rationele structuur. Dit was het gevolg van de Ruilverkaveling "Bakel" die in deze periode werd voltrokken. Behalve de herverkaveling werd er aan de Groenesteeg ook een nieuw bedrijf gesticht, Groenesteeg 13 (1979?). Ook Deelse Kampen 1 kwam als nieuw bedrijf in deze periode (1986?) tot stand.

Daarmee waren de kleinschalige Deelse Kampen in een halve eeuw tijd van een afwisselend halfopen landschap naar een rationeel open agrarisch landschap omgevormd. Die omvorming had echter vooral betrekking op verkaveling, beplanting en landgebruik; de wegenstructuur was verbeterd maar ten aanzien van de tracés intact gebleven, en de oude bebouwingsstructuur was behalve enkele aanvullingen ook blijven bestaan. Alleen werd de oude bebouwing hier en daar vernieuwd. Op infrastructuureel gebied is overigens wel nog van belang dat rond 1975 de ontsluiting van het gebied werd aangepast. De Boekelseweg ging van oudsher via een bocht bij de Antoniuskapel over in Deel, waarna men op het Kruiseind uitkwam. Een oude, maar later ondergeschikte route was de Beverdijk. Nieuwbouw ten zuiden van de Deel leidde echter na de Tweede Wereldoorlog tot de wens om de Boekelseweg voorbij de Deel naar het zuiden toe door te trekken. Dat werd de Vondellaan, die met een bocht naar het kruispunt Kruiseind – Haageijk liep. De bocht bij de Antoniuskapel werd een haakse kruising.

Inmiddels was in 1984 de bebouwing ten zuiden van de Deel tot aan de Molenbroekseloop voortgeschreden. Dat was aan beide zijden van de Vondellaan het geval. Daardoor had de bebouwde kom van Gemert de zuidgrens van ons plangebied bereikt.

Daarna bleef de situatie lange tijd zoals hij tussen 1973 en 1984 geworden is: intensief gebruikt landelijk gebied aan de noordrand van de kom van Gemert. Pas tussen 1998 en 2003 kwamen de ontwikkeling aan de noordrand van Gemert weer in een stroomversnelling. Voor het eerst stak men met nieuwbouw de Molenbroekseloop over, met het bouwplan rondom De Wouw. Vóór 2011 volgde de ontwikkeling van Doonheide I.

Figuur 37. Luchtfoto van het plangebied en omgeving, 1960. Er waren nog de nodige beplantingsrelicten aanwezig (bron: Kadaster).

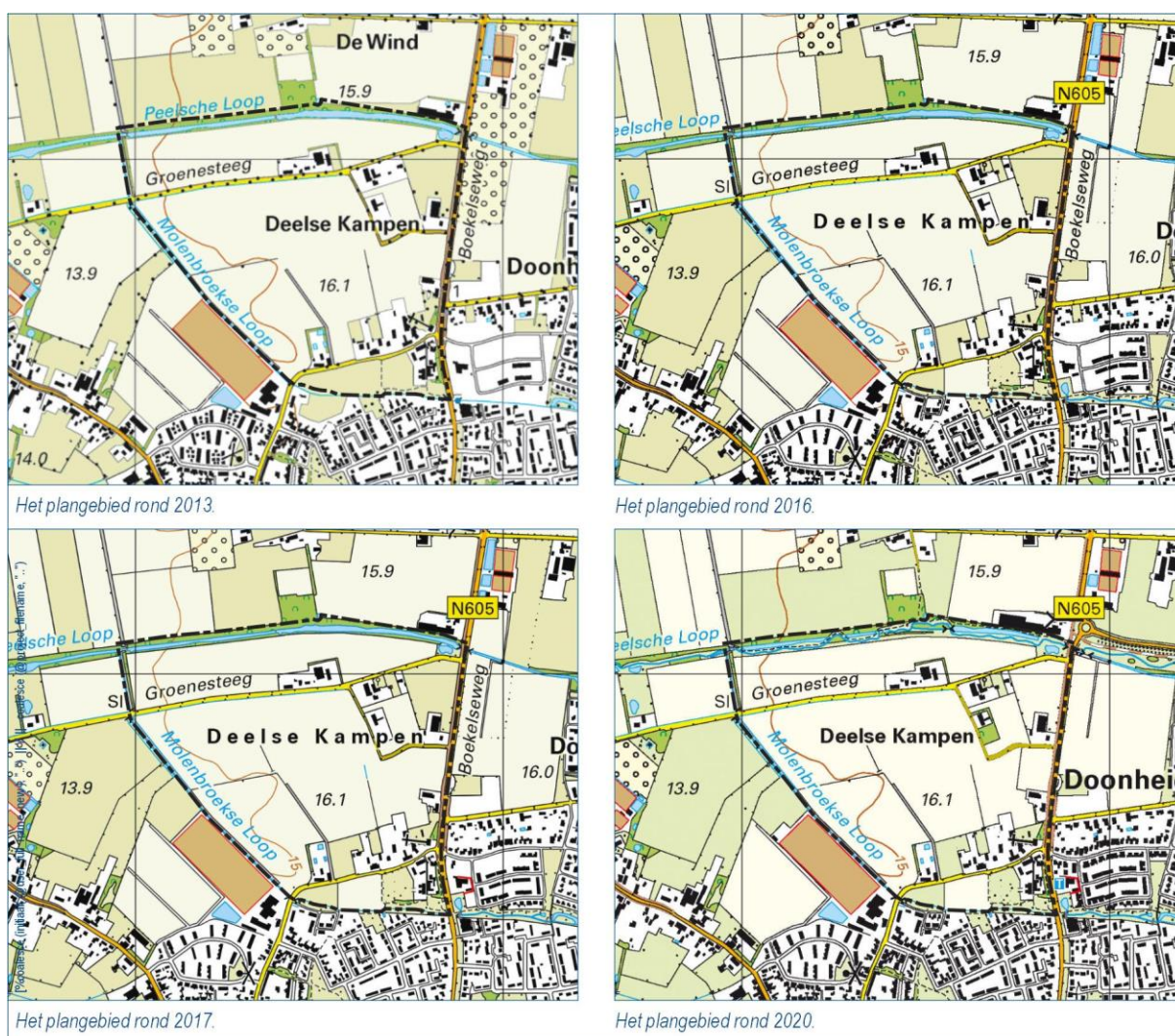
Figuur 38. Luchtfoto van het plangebied en omgeving, 1970. Ten westen van de Deelse Kampen was nu aanmerkelijk meer beplanting verdwenen dan tien jaar eerder (bron: Kadaster).

Figuur 39. Landschappelijke ontwikkelingen in en rond het plangebied tussen 1984 en 2011.

2011-2023

Het laatste decennium heeft grote veranderingen voor de omgeving van de Deel met zich meegebracht. Met de ontwikkeling van het plangebied rond de Fliere werd de woonwijk tussen Doonheide en Molenbroekseloop (Doonheide-Zuid) in de loop van het decennium voltooid. Tegelijk werd de nieuwbouw van Doonheide II aan de overzijde van de Boekelseweg opgestart, en werden er plannen ontwikkeld voor twee ruimte-voor-ruimte woningen aan de westzijde van de Boekelseweg (in het plangebied). Ook zijn er bouwplannen tussen Deel en Molenbroekseloop in voorbereiding. Daarnaast wordt er nagedacht over ontwikkeling van het gebied tussen Deel en Peelse Loop. In dat kader is dit onderzoek uitgevoerd.

Figuur 40. Landschappelijke ontwikkelingen in en rond het plangebied tussen 2013 en 2020.

Ingezoomd: opgaand groen

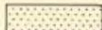
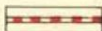
Op basis van historische kaarten is het vaak ingewikkeld een goed beeld te krijgen van de opgaande beplanting in het plangebied. Zo weten we dat er langs vele kavelgrenzen beplanting stond, en dat er langs sommige wegen bomen stonden. Een goede hulp bij de bepaling wat er precies stond, is de

Eerste Nederlandsche Bosstatistiek uit 1938-1942. Langs de Molenbroekseloop stond eenzijdig populier beneden de 10 jaar, zo blijkt hieruit. Langs de Deel stond, van zuidwest naar noordoost, eenzijdig jonge populier onder de 10 jaar, vervolgens eenzijdig jonge loofhout (?) onder de 40 jaar (?) en nabij de Beverdijk eenzijdig oudere populier. Langs de Boekelseweg stond ter hoogte van de Deelse Kampen eenzijdig oudere populier, en aansluitend langs de Deelse Kampen eenzijdig oudere populier afgewisseld met oudere eik boven de 40 jaar. Langs de Groenesteeg stonden in het uiterste westen nog populieren, en langs de Peelse Loop mogelijk oudere eiken. Het lijkt er dus op dat populier en eik het beeld domineerden. Singels en heggen zijn voor het plangebied niet in de Bosstatistiek meegenomen.

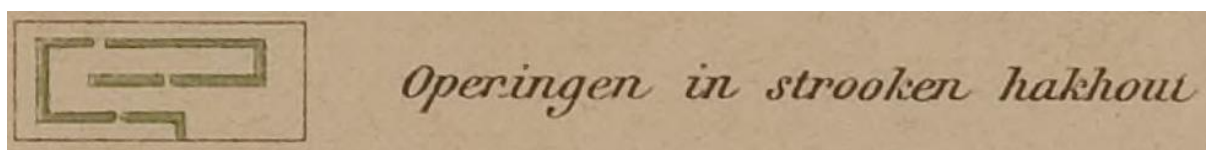
Figuur 41. Uitsnede van de Eerste Nederlandsche Bosstatistiek 1938-1942 voor het plangebied (bron: Nationaal Archief / Nieuwland, Wageningen). Voor de legenda zie figuur 41.

VERKLARING DER KLEUREN VAN DE BOSCHKAART

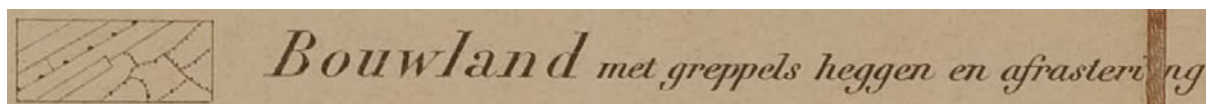
	Naaldhout beneden	25 jaar		Beuk	boven	40 jaar		Zandverstuiving		
	Naaldhout boven	25 jaar		Populier	beneden	10 jaar		Veen en/of moeras		
	Loofhout beneden	40 jaar		Populier	boven	10 jaar		Boomgaard		
	Loofhout boven	40 jaar		Iep	beneden	40 jaar	VOOR WEGBEPLANTING KLEUREN ALS BOVEN			
	Eik	beneden	40 jaar		Iep	boven	40 jaar		Tweezijdig beneden	40 jaar
	Eik	boven	40 jaar		Hakhout			Tweezijdig boven	40 jaar	
	Beuk	beneden	40 jaar		Grienden			Eenzijdig beneden	40 jaar	
					Heide			Eenzijdig boven	40 jaar	

Figuur 42. Legenda van de Eerste Nederlandsche Bosstatistiek.

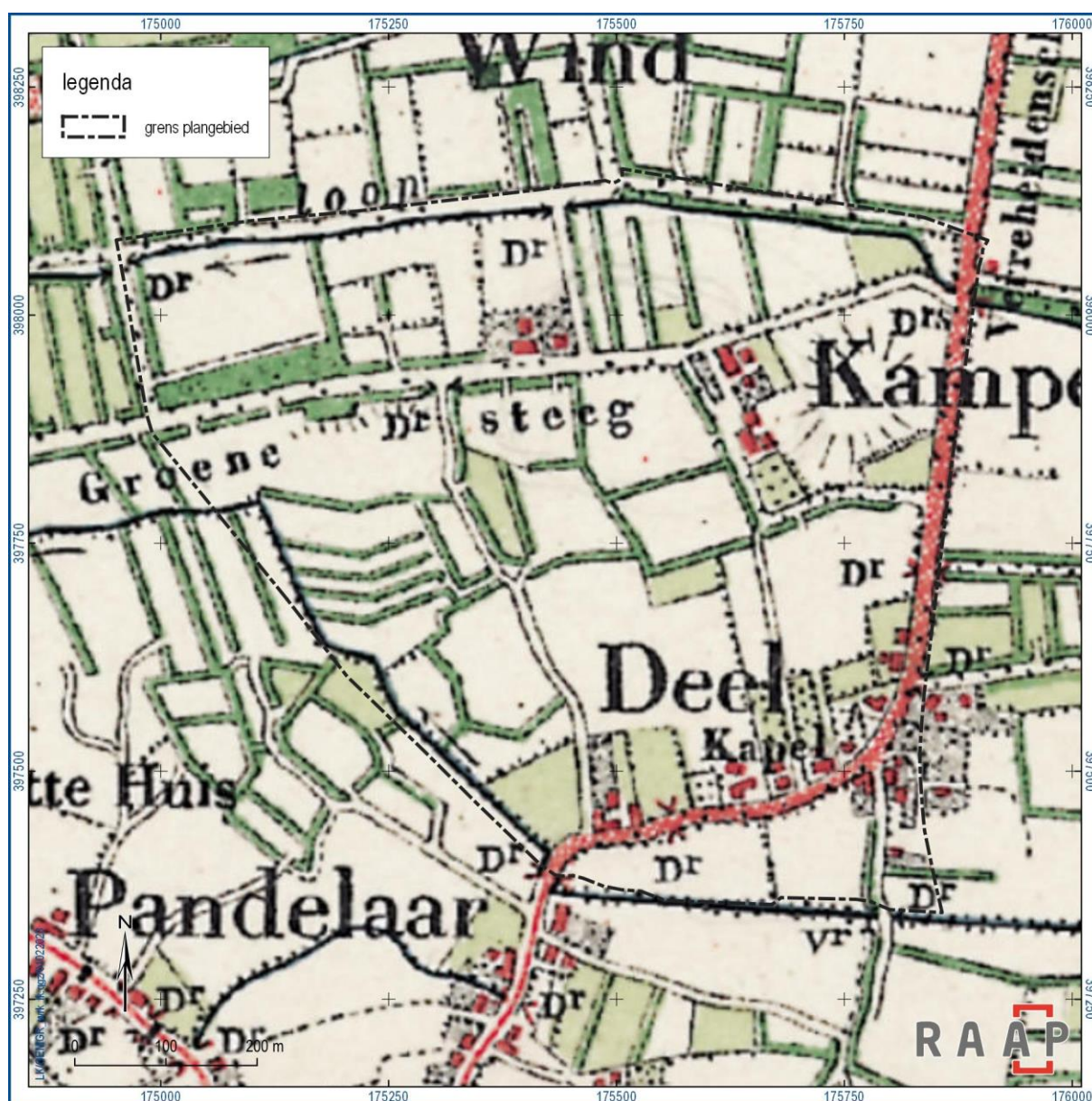
Topografische kaarten beelden wel het groen op perceelsgrenzen af. Het zogenaamde bonneblaadje uit 1899 toont voor het plangebied stroken hakhout c.q. singels (groene stroken; figuur 43) en heggen (onregelmatige stippen op perceelsgrenzen; figuur 44). Langs de Boekelseweg zien we bovendien nog een tweezijdige beplanting met bomen. Hierna is het genoemde bonneblaadje afgebeeld (figuur 45).

Figuur 43. Legenda-uitsnede van de bonneblaadjes rond 1900.

Figuur 44. Legenda-uitsnede van de bonneblaadjes rond 1900.

Figuur 45. Topografische kaart van het plangebied, 1899 (bron: topotijdreis.nl).

Figuur 46. Ook luchtfoto's geven een goede indruk van perceelsrandbeplanting. Deze luchtfoto is van 19 september 1944. We herkennen aan de schaduwen nog het groen op de perceelsgrenzen van de Deelse Kampen (bron: Kadaster).

Als we naar de huidige beplantingsrelicten in het plangebied kijken, dan herkennen we de volgende interessante fenomenen:

- een enkele nog volledig intacte houtsingel, tussen de Peelse Loop en Groenesteeg, met restanten van eikenhakhout en overstaanders van eik;
- relicten van grotendeels verdwenen hakhoutsingels, overgebleven als bomenrijen langs wegen, met onder meer eik en els;
- rijen van aangeplante bomen, zoals knotwilgen en knotberken;
- beukenhagen langs erven, deels als opvolger van oudere (meidoorn)hagen in het landschap.

Figuur 47. Nog fraaie hakhoutsingel met restanten van eikenhakhout en zware overstaanders, ook eik (foto: RAAP, 6 februari 2023).

Figuur 48. Hakhoutstoven in de brede houtsingel (foto: RAAP, 6 februari 2023).

Figuur 49. Elzen langs de weg Deelse Kampen (foto: RAAP, 6 februari 2023).

Figuur 50. Restanten van een hakhoutsingel, die nu een bomenrij vormen, langs de Groenesteeg (foto: RAAP, 6 februari 2023).

Figuur 51. Oude knotwilgen langs de Deel nabij het gemeentelijk monument Deel 80 (foto: RAAP, 6 februari 2023).

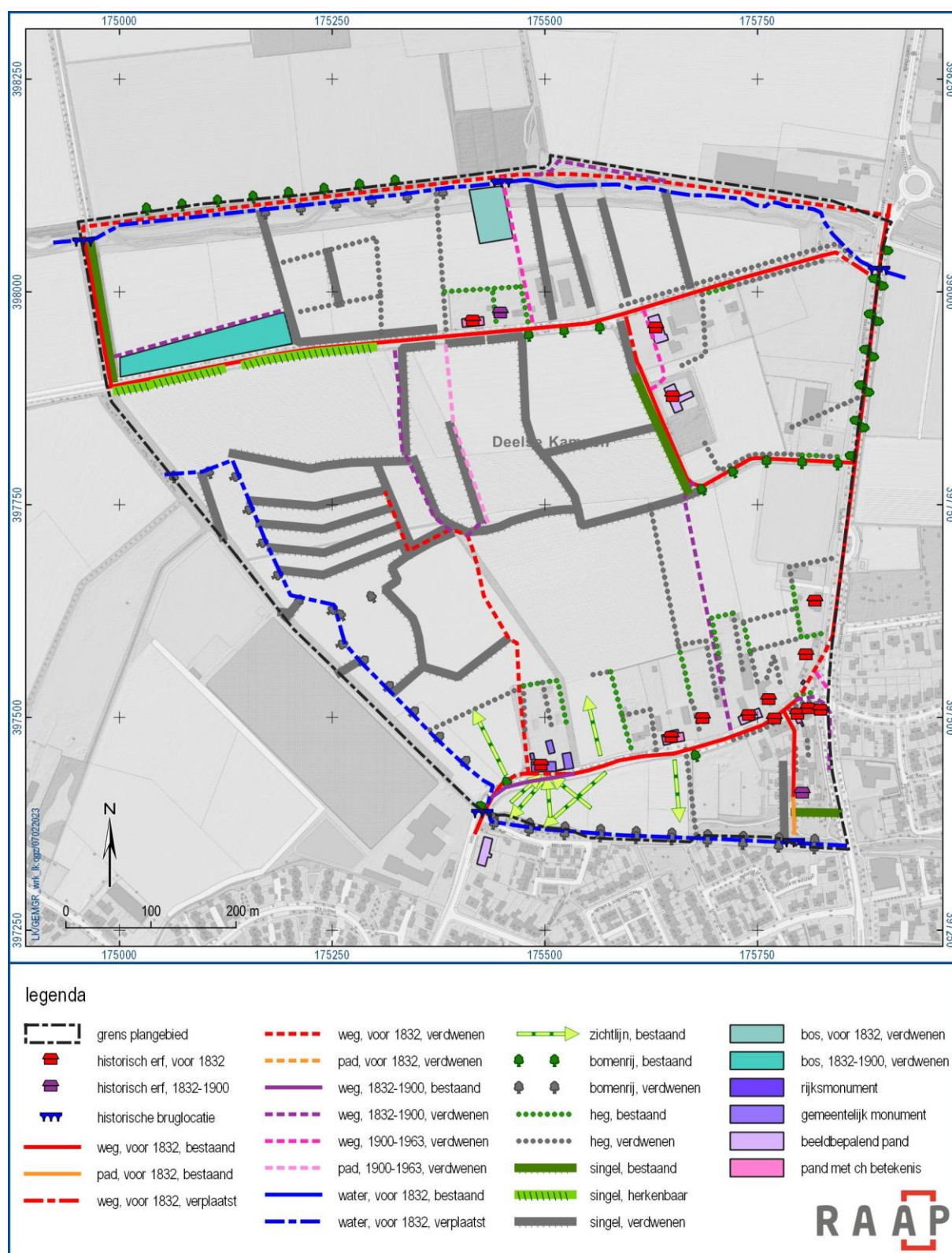
3 Inventarisatie

3.1 Waardevolle kenmerken

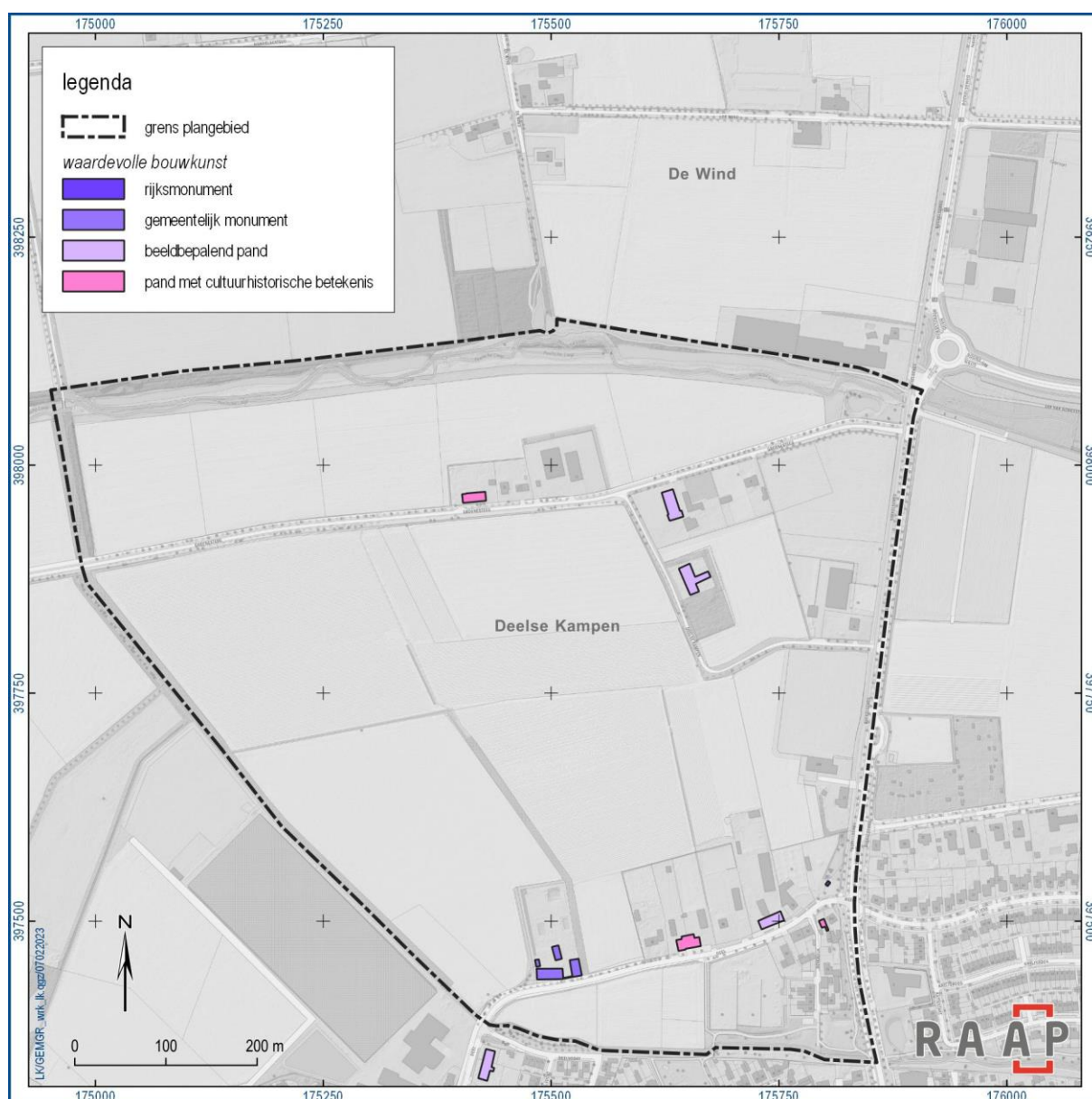
De kenmerkenkaart geeft een overzicht van bestaande waarden en van verdwenen, maar voor toekomstige landschapsontwikkeling relevante structuren. Weergegeven zijn:

- De historische wegen- en padenstructuur, in drie fasen: vóór 1832, 1832-1900 en 1900-1963;
- De historische afwateringsstructuur van Molenbroekseloop en Peelse Loop (in de huidige situatie verplaatst);
- De historische groenstructuur van bosjes, singels, heggen en bomenrijen, op basis van de situatie in 1832 (bosjes) en omstreeks 1900 (alle structuren), nu vrijwel volledig verdwenen;
- De historische erven in het plangebied, in twee fasen: vóór 1832 en 1832-1900;
- De gewaardeerde en beschermde bouwkunst, uitgesplitst naar status: rijksmonument, gemeentelijk monument, beeldbepalend pand;
- De waardevolle zichtlijnen / zichtassen.

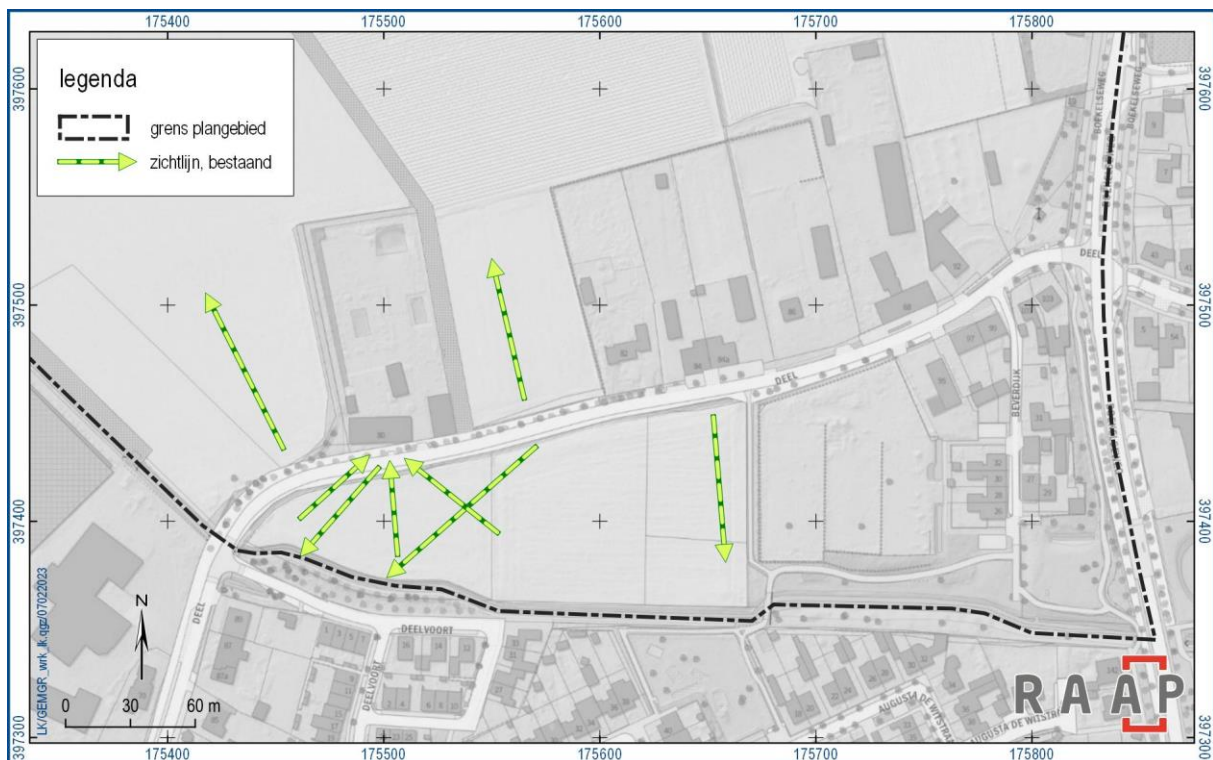
De historische structuur van het opgaand groen geeft tevens een goede indruk van de openheid en geslotenheid van het historisch cultuurlandschap, en de grotere of kleinere fragmentatie in 'landschapskamers'.

Figuur 52. Cultuurhistorische kenmerken, bestaand en verdwenen, in het plangebied. Omdat sommige objecten en structuren niet goed zichtbaar zijn, volgen er op de volgende pagina's nog enkele aspectkaartjes.

Figuur 53. Waardevolle bouwkunst in het plangebied. De eerste drie categorieën hebben een formele status, de laatste bestaat uit door de auteur toegevoegde panden met een cultuurhistorische betekenis binnen het plangebied.

Figuur 54. Relevante zichtlijnen in het plangebied.

In het plangebied vinden we een aantal soorten relevante zichtlijnen:

- zichtlijnen vanaf de weg Deel op de oude akker achter en naast de bebouwing;
- zichtlijnen vanaf de weg Deel op de windmolen De Bijenkorf;
- zichtlijnen over het zuidelijk deel van de oude akker c.q. vanaf de Deelvoort op het gemeentelijk monument Deel 80.

Bij het benoemen van deze zichtlijnen hebben we er rekening mee gehouden dat niet elke huidige zichtlijn historisch is. Veel zichten hebben geen historische oorsprong, omdat door de vroegere perceelsrandbeplanting veel vergezichten niet mogelijk waren. Verre zichten over de oude akker, hoe fraai en wijds ook, beschouwen we niet als historische zichtlijn.

Figuur 55. De oude akker ten noorden van het gehucht Deel, foto genomen tussen Deel 80 en 82, naar het noorden (foto: RAAP, 6 februari 2023).

Figuur 56. De oude akker ten zuiden van de weg Deel (foto: RAAP, 6 februari 2023).

Figuur 57. Zicht op De Bijenkorf vanaf Deel 80 (foto: RAAP, 6 februari 2023).

Figuur 58. Het beeld vanaf de Deelvoort op het gemeentelijk monument Deel 80, rondom nog in een landelijke context gelegen, is één van de fraaiste historisch-landschappelijke zichten van het plangebied. De landelijke context is hier duidelijk de 'omgeving van het monument' (foto: RAAP, 6 februari 2023).

3.2 Historische landschappen in beeld

Met name van de bedrijven Deelse Kampen 15 en Deelse Kampen 11 beschikken we over het nodige historisch fotomateriaal van vóór de ruilverkaveling. De foto's geven vooral een impressie van de relictten van beplanting in het landschap die kort erna met de ruilverkaveling zouden verdwijnen. Het plaatselijk half gesloten landschap komt hieruit duidelijk naar voren.

Figuur 59. Koeien melken bij de familie Van den Elsen, Deelse Kampen 15, in 1956 (bron: Heemkundekring De Kommanderij, Gemert).

Figuur 60. De familie Van den Elsen van de Deelse Kampen 15, 1956. Op de achtergrond herkennen we nog de oude perceelsrandbeplanting (bron: Heemkundekring De Kommanderij, Gemert).

Figuur 61. Aan het werk op het land op de Deelse Kampen, 1956 (bron: Heemkundekring De Kommanderij, Gemert).

Figuur 62. Met het paard over de modderige Deelse Kampen, 1956. Geheel rechts zien we een boom die mogelijk als uitgegroeide els te identificeren is (bron: Heemkundekring De Kommanderij, Gemert).

Figuur 63. Willem Tielemans, Deelse Kampen 11, strekelt zijn zeis op de Deelse Kampen, 1975 (bron: Heemkundekring De Kommanderij, Gemert).

Figuur 64. Willem Tielemans aan het werk op de Deelse Kampen met maaiwerkzaamheden, 1975 (bron: Heemkundekring De Kommanderij, Gemert).

Figuur 65. Aardappelen rooien bij Groenesteeg 17, 1953. Ook hier zien we op de achtergrond weer het perceelsscheidende groen, fors uitgegroeid (bron: Heemkundekring De Kommanderij, Gemert).

4 Waardenstelling

4.1 Algemene waardenstelling

Op basis van de hiervoor uitgewerkte analyse van de oude akker en de daarbij behorende context van het gehucht Deel en de aanwezige structuren (wegen, waterlopen) hebben we hierna een waardenstelling voor het plangebied als geheel uitgevoerd.

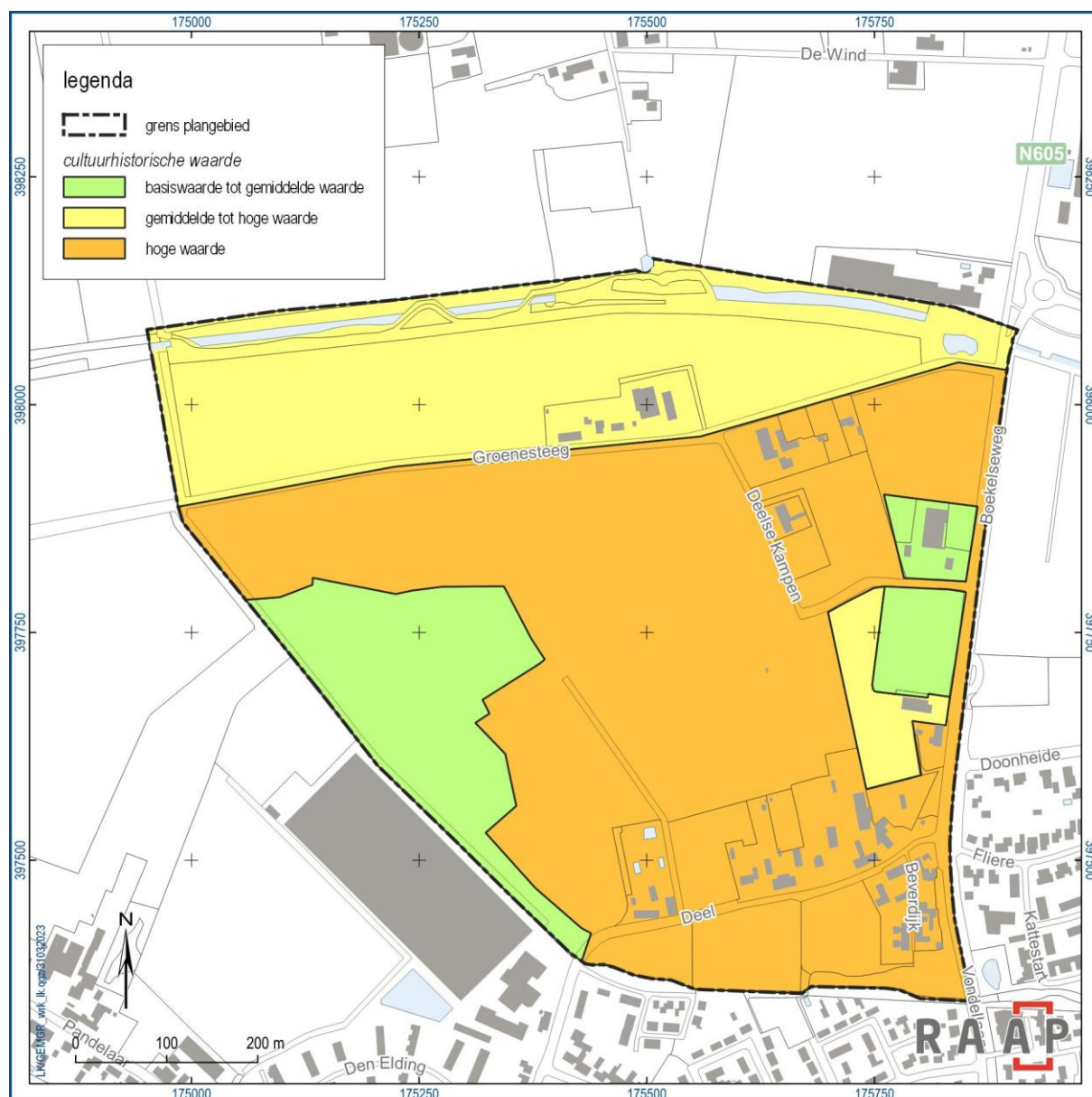
	Score (1-5)	Onderbouwing
Gaafheid	3	Het landschap in het plangebied heeft een dubbel gezicht waar het op gaafheid aankomt. Het agrarische karakter, de intacte wegenstructuur, enkele waardevolle bouwwerken en zichtlijnen zijn gaaf. De verkaveling, het landgebruik en de perceelsrandbeplanting zijn echter sterk gewijzigd. Daardoor is er sprake van een middelmatige gaafheid.
Zeldzaamheid	3	De oude akker is in zijn huidige, genivelleerde toestand niet zeldzaam. Een zekere zeldzaamheid geldt wel voor het nog vrij in het landschap liggende gehucht Deel, waarmee de akker een ensemble vormt.
Kenmerkendheid	4	Deel als gehucht met het bijbehorende land is kenmerkend voor een oud gehucht in het Oost-Brabantse kampenlandschap; het verdwijnen van de perceelsrandbeplanting en verkaveling doen daar enige afbreuk aan.
Ouderdom	4	Deel heeft als gehucht van middeleeuwse oorsprong een hoge ouderdom, wat ook voor het bijbehorend cultuurland geldt. Verder noordelijk, richting Peelse Loop, is sprake van een nieuwtijdse uitbreiding van het cultuurland.
Ensemblewaarde	4	De ensemblewaarde van oude akker en gehucht is (ondanks de sterke landschappelijke veranderingen), door de landelijke ligging nog steeds hoog te noemen.
Kwetsbaarheid	4	Het plangebied is weliswaar deels beschermd door een dubbelbestemming Waarde – Oude Akker, maar de ruimtelijke druk vanuit de groeiende kern van Gemert is hoog.

4.2 Uitgesplitste waardenstelling

Uit de algemene waardenstelling komt een gemiddelde score van 3,67 – wat het midden tussen een gemiddelde (3) en een hoge waarde (4) houdt. Hierbij moeten we echter opmerken dat, zoals al uit de onderbouwing blijkt, de waarde van het plangebied als geheel niet voor elk deel van dat plangebied afzonderlijk geldt. De grotere bouwlandkampen direct rondom Deel, met hun historische relatie met dit gehucht, dichten we een hogere waarde toe dan de percelen die daar verder vandaan liggen. Hier is het positieve effect van de historische bebouwing in de gehuchten Deel en Deelse Kampen aanwezig. Bovendien waren hier de percelen van oudsher groter, wat het verdwijnen van de perceelsrandbeplanting in cultuurhistorisch opzicht minder problematisch maakt dan in de kleinschaliger landschappen. Nadrukkelijk geldt dit wat ons betreft voor zowel de akkers ten zuiden als ten noorden van de Deel, zoals eerder in het rapport toegelicht. In dit laatste wijken we af van Van de

Water (2016). Zij was er echter niet van op de hoogte dat de oude akker ten zuiden van de Deel een onlosmakelijke (cultuur)historische eenheid met meerdere boerderijen in het gehucht vormt, en ook historisch gescheiden van de akker ten zuiden van de Molenbroekseloop gezien moet worden.

Splitsen we de waardering nader uit, dan komen we tot het volgende kaartbeeld:

Figuur 66. Uitgesplitste cultuurhistorische waardering van het plangebied.

Hoge waarde

Een hoge waarde geldt voor de gehuchten Deel en Deelse Kampen en de omliggende oude akkers. Ondanks de iets toegenomen verstedelijking kennen de gehuchten nog de nodige beeldbepalende of monumentale bebouwing en is hun stedenbouwkundige structuur nog merendeels intact. De open akkers hebben weliswaar iets van hun oorspronkelijke waarde verloren door het verdwijnen van (hakhout)singels en heggen, maar door hun vroegere maat en schaal is het visuele en ruimtelijke effect

op de cultuurhistorische waarden daarvan beperkt. Ook is de ensemblewaarde tussen gehuchten enerzijds en de oude akkers anderzijds hoog. Deel, Deelse Kampen en hun oude akkers zijn daarmee van waarde als voorbeeld van een nog rondom in een landelijk context liggend gehucht van middeleeuwse oorsprong met waardevolle bebouwing. Er is een nog herkenbare relatie tussen bebouwing en landschap aanwezig. Daarbij horen de grotendeels intacte infrastructuur, de relatie met historische watergangen en historische overgangen en de zichtlijnen naar de omgeving, zoals de zichtrelatie met molen De Bijenkorf op den Elding, de zichten over de oude akker vanuit Deel en de zichten op Deel vanaf de Deelvoort.

Gemiddelde tot hoge waarde

Een gemiddelde tot hoge waarde kennen we toe aan de nieuwtijdse ontginning ten noorden van de Groenesteeg. De ontginning heeft een wat geringere ouderdom dan de oude akkers bij Deel en Deelse Kampen (wat deels de lagere waarde verklaart), en ook hier is de opgaande beplanting grotendeels verdwenen. Als rechthoekige landschappelijke ruimte tussen steeg en Peelse Loop is de ontginning echter nog goed herkenbaar. In de ontginning is het oudste erf nog aanwezig, met bebouwing met cultuurhistorische betekenis en een zorgvuldig ingericht erf met onder meer hagen en knotlinden. Ernaast heeft enige uitbreiding/verdichting plaatsgevonden.

Ook het moestuinencomplex krijgt een gemiddelde tot hoge waarde; vooral de aanwezige afrastering doet hier afbreuk aan de landschapskwaliteit.

Basiswaarde tot gemiddelde waarde

In het westen van het plangebied is de Molenbroeksloop verplaatst, de verkaveling aangepast en zijn de relatief dichte perceelsrandbeplanting alsmede de bomen langs de loop verdwenen. Het natte karakter is nog aanwezig (en wijstgronden zijn nog aanwezig), en een nieuwe loop is herkenbaar. Ook is er nog een ruimtelijke relatie met het aangrenzende gehucht Deel aanwezig.

De bedrijfsbebouwing van Deelse Kampen 1 en de nieuwbouw naast Boekelseweg 12 zijn minder waardevolle plekken in een hoog gewaardeerde omgeving, maar drukken door hun beperkte omvang geen enorm stempel op de omgeving.

5 Conclusies en adviezen

5.1 Conclusies

- Het plangebied vormt historisch gezien een eenheid van meerdere historische boerderijen en huizen langs de Deel, Boekelseweg, Deelse Kampen en Groenesteeg enerzijds en de bijbehorende landerijen anderzijds. Grondbezit van 'externen' was vooral aan de westzijde, tegen de Molenbroekseloop, aan de orde. Dat maakt dat het landschap in het plangebied een sterke historische eenheid van huis en agrarisch land vormt.
- Door drie ruimtelijke ontwikkelingen, in de tijd van elkaar gescheiden, zijn het plangebied en zijn omgeving veranderd. In grofweg de periode 1925-1950 verdween een belangrijk deel van de beplanting uit het landschap. Tussen 1970 en 1985 verdwenen vervolgens door een ruilverkaveling de meeste kavelgrenzen waar die beplanting ooit op had gestaan. In dezelfde periode begon de verstedelijking in de omgeving, die sinds omstreeks 2000 nieuwe voorstuwing gekregen heeft en nu het plangebied aan meerdere zijden omsluit.
- Zeker voor die delen van het plangebied waar de dichtheid aan singels en heggen het kleinst was, grofweg de akker tussen de Molenbroekseloop en de Deel, en de akkers ten noorden van de Deel en rond de Deelse Kampen, is er geen reden om de hoge waardering in het onderzoek t.a.v. de oude akkers, zoals gekoppeld aan het bestemmingsplan, te wijzigen. De waarden zoals die in Van de Water (2016) zijn geformuleerd, gelden in feite nog altijd. Naar ons idee is het gebied tussen Deel en Molenbroekseloop, de oude akker in het zuiden, wél van hoge waarde, in tegenstelling tot de waardering van Van de Water.

In het lage deel van het plangebied, in het westen nabij de Molenbroekseloop, is er geen sprake van een planologische bescherming. Ook zijn daar de waarden geringer, doordat de veranderingen in de 20e eeuw hier meer impact op het landschap gehad hebben en bovendien de ruimtelijke relatie met de gehuchten Deel en Deelse Kampen hier geringer is. Wel zijn hier nog wijstgronden en aardkundige verschijnselen aanwezig.²⁶

Het gebied ten noorden van de Groenesteeg, ook niet planologisch beschermd, heeft een gemiddelde tot hoge cultuurhistorische waarde.

5.2 Adviezen

- Houd de planologisch beschermde oude akkers rondom de gehuchten Deel en Deelse Kampen vrij van bebouwing. Zoals in het RAAP-rapport over de Deel²⁷ en in het commentaar op de zienswijze van de heemkundekring²⁸ al is toegelicht, is direct naast Deel 97-99 enige ruimte voor verdichting/uitbreiding van het gehucht Deel. Westelijk van de bomenrij die haaks tussen Deel en Molenbroekseloop staat, direct noordelijk van de Deel en in de zone langs de Boekelseweg (cf. de hiervoor afgebeelde hoge waarde) adviseren we om het landgebruik een agrarisch karakter te laten houden en te vrijwaren van bebouwing, en daar ook de huidige dubbelbestemming te handhaven. De hoge waarde van de oude akker is immers in deze

²⁶ Schriftelijke mededeling J. Bosman, Omgevingsdienst Zuidoost-Brabant.

²⁷ Keunen 2021.

²⁸ E-mail aan Rho Adviseurs, januari 2023.

waardenstelling bevestigd. Daarmee blijft de (immers planologisch beschermde) oude akker gespaard en behoudt het gehucht Deel voor een gedeelte zijn agrarische context. Daarmee wordt ook voldaan aan het uitgangspunt 'omgeving van het monument' in het kader van de aankomende Omgevingswet.²⁹ Door heraanplant van een aantal cruciale singels c.q. hakhoutstroken en heggen is het landschap hier zelfs nog te versterken.

- Bebouwing achten we – mits landschappelijk goed ingepast - ten noorden van de Groenesteeg en nabij de Molenbroekseloop (ten noordwesten van de weg Deel!) wel mogelijk. Hier is enige 'landschapsverzachting' noodzakelijk om de visuele invloed van het kassencomplex te verminderen. Dit zou gecombineerd kunnen worden met reconstructie van het vroegere verloop van de Molenbroekseloop, die verder noordoostelijk liep dan de huidige loop.
- Besteed bij bodemingrepen aandacht aan een wetenschappelijke reconstructie van het vroegere verloop van de Peelse Loop en de bijbehorende landweer van vóór de ontginning van de heide, en ga na waar visualisatie van beide structuurlijnen in een eventueel ontwikkelingsplan mogelijk is.
- Houd rekening met de (waarschijnlijke) zijbreuk van de Peelrandbreuk in het westen van het plangebied ³⁰, en de trede in het landschap die – waarschijnlijk als gevolg hiervan – aanwezig is. Houd daarbij ook rekening met de wijstverschijnselen.
- Wanneer in het kader van de algemene belangenafweging toch besloten wordt om het planologisch beschermde gebied geheel of gedeeltelijk te bebouwen, dan adviseren we vanuit cultuurhistorisch perspectief hiervoor het volgende:
 - o Handhaaf de huidige wegenstructuur, en herstel eventueel verdwenen wegen. Verwijs bij eventueel aanvullende wegen in de straatnamen naar op die locatie voorkomende historische veldnamen;
 - o Herstel de verdwenen kavel- en beplantingsstructuur (in de vorm van smalle singels) ter plaatse van de oude akker en laat de ontwikkelingen binnen deze 'groene kamers' plaatsvinden. Gebruik hiervoor zoveel mogelijk (genetisch) inheems plantmateriaal en maak gebruik van de kennis op basis van nog aanwezige beplantingsrelicten, van bijvoorbeeld els en eik;
 - o Herstel het historische tracé van de Molenbroekseloop in het westen van het plangebied;
 - o Behoud een groene zone rondom de historische bebouwing van Deel en Deelse Kampen, waarbij de inrichting van die groene zone aan het vroegere landgebruik refereert (houd de ruimte binnen de groene kamers van de oude akker in ieder geval open). Houd daarbij in ieder geval het open perceel ten zuiden van de weg Deel (tussen Deel en Molenbroekseloop) vrij van bebouwing, om hiervoor al benoemde redenen. In dat geval valt te denken aan

²⁹ Een historische boerderij ontleent een deel van zijn cultuurhistorische waarde aan de landschappelijke context waarin hij zich bevindt.

³⁰ Indien relevant kan er nog een verdieping plaatsvinden naar de bron van de informatie over deze breuklijn.

de concentratie van bebouwing in een gebied ten zuiden van de Groenesteeg, zodat ook ten noorden van het gehucht Deel een landelijke 'buffer' blijft bestaan.

Literatuur

- Arts, N. & M. van der Weele, 2007. Archeologisch onderzoek Gemert-Bakel, Doonheide Noord, deelgebied A. Een legerkamp uit de achttiende eeuw? Inventariserend veldonderzoek, waarderende fase (Archeologisch Centrum Eindhoven rapport 8), Eindhoven.
- Bink, M., 2020. Gemert – Doonheide II. Een proefsleuvenonderzoek tussen Doonheide I en de Boekelseweg (Zuidnederlandse Archeologische Notities 889), Amsterdam.
- Bosman, J., 2009. Archeologisch onderzoek De landweer aan de Doonheide (gemeente Gemert-Bakel); een opgraving in het onderzoeksgebied Doonheide - Noord, deelgebied A (Archeologisch Centrum Eindhoven rapport 12), Eindhoven.
- Bosman, J., J. Timmers & Martijn Bink, 2022. De landweer op de Doonheide en de Slag bij Gemert. *Gemerts Heem* 21, 2022/2, p. 22-38. Heemkundekring De Kommanderij Gemert, Gemert.
- Catsman, M.A., 2021. Evaluatierapport Gemert Doonheide II DO (VUHbs), Amsterdam.
- Hemert, J. van (met bijdragen van Valentijn van den Brink en Yannic Rabou), 2021. Gemert-Doonheide III; een proefsleuvenonderzoek tussen Doonheide I en de Handelseweg (Zuidnederlandse Archeologische Notities 930), Amsterdam.
- Keunen, L.J., 2020. Aan de Peelsche Loop; een cultuurhistorisch onderzoek van het plan Doonheide in Gemert (gem. Gemert-Bakel). RAAP-rapport 4415. RAAP, Weesp.
- Keunen, L.J., 2021. Cultuurhistorische inventarisatie, analyse en waardenstelling plangebied Deel, Gemert, gem. Gemert-Bakel. RAAP-rapport 5068. RAAP, Weesp.
- Keunen, L.J., 2022. Plangebied Doonheide III te Gemert (gem. Gemert-Bakel); cultuurhistorisch onderzoek. RAAP-rapport 5606. RAAP, Weesp.
- Norde, E. en J. van der Roest, 2006. Archeologisch onderzoek Doonheide te Gemert. Inventariserend veldonderzoek (Grontmij Archeologische Rapporten 239). Houten.
- Otten, A., 2009. Adellijke hoeve Beverdijk. *Gemerts Heem* 2009/1.
- Timmers, J., 2007. Het Slotje: adellijk huis Lanckvelt. *Gemerts Heem* 2007 (3).
- Water, A. van de, 2016. Gemeente Gemert-Bakel, de oude akkers. Het Archeologie Bureau.

Overzicht van figuren, tabellen, bijlagen en appendices

Figuren:

Figuur 1. Sfeerfoto uit het plangebied, aan de noordrand bij de Peelse Loop (foto: RAAP, 6 februari 2023).	5
Figuur 2. Uitsnede van de beschrijving van het akkercomplex Doonheide – Lodderdijk in Van de Water 2016.	7
Figuur 3. Uitsnede van de waardering van het akkercomplex Doonheide – Lodderdijk in Van de Water 2016.	7
Figuur 4. De oude akker van de Deelse Kampen, gezien vanuit het zuiden vanaf de Deel (foto: RAAP, 6 februari 2023).	8
Figuur 5. Grens van het plangebied, aan de noordrand van de kern van Gemert (gem. Gemert-Bakel).	9
Figuur 6. Eén van de beoogde ontwikkelingsgebieden van Deel-Zuid (foto: RAAP, 6 februari 2023).	10
Figuur 7. De tectonische breuklijnen in de gemeente Gemert-Bakel, met als blauwe stip het plangebied.	12
Figuur 8. Breuklijnen volgens de provincie Noord-Brabant, zoals vastgelegd in de Omgevingsverordening Noord-Brabant.	13
Figuur 9. Hoogtekaart van het plangebied en omgeving.	14
Figuur 10. Geomorfogenetische landschapsstructuur van het plangebied.	15
Figuur 11. Bodemtypen in het plangebied en omgeving.	16
Figuur 12. Rechts het huidige dubbel woonhuis op het oude goed Ter Beverdijk (foto: RAAP, 6 februari 2023).	17
Figuur 13. De Antoniuskapel rond 1975, na afbraak van de naastgelegen boerderij en omleiding van de weg die langs de kapel liep (bron: Heemkundekring De Kommanderij, Gemert).	19
Figuur 14. Na omlegging van de weg werd rond de kapel een parkachtige ruimte aangelegd (foto: RAAP, 6 februari 2023).	19
Figuur 15. Op de plek waar de weg de Molenbroekseloop oversteekt, lag in de 14e eeuw de Deelvoort (foto: RAAP, 6 februari 2023).	20
Figuur 16. Een zandweg op de Deelse Kampen (foto: RAAP, 6 februari 2023).	21
Figuur 17. De lange, rechte Groenesteeg in het noorden van het plangebied (foto: RAAP, 6 februari 2023).	22
Figuur 18. Het heidegebied van de Verreheide volgens het kadastraal minuutplan uit 1832. Aan alle zijden zien we regelmatige ontginningen die op een zeker moment vóór 1832, vermoedelijk in de 18e eeuw, uit de woeste gronden ontgonnen zijn. Het plangebied beslaat een klein deel van deze jonge ontginningen, in het zuidoosten van de heideontginningen (bron: Dré van de Nieuwenhof, Milheeze).	23
Figuur 19. Landgebruik in het plangebied, 1832.	24
Figuur 20. Ligging van het grondbezit van (historische) boerderijen binnen het plangebied.	26
Figuur 21. De boerderij Deel 80, waarvan de oriëntatie ten opzichte van de weg nog laat zien dat de weg ooit een ruimere bocht maakte, langs de voorgevel van de boerderij. De boerderij zou uit 1699 dateren en is beschermd als gemeentelijk monument (bron: Heemkundekring De Kommanderij, Gemert).	28
Figuur 22. Het gemeentelijk monument Deel 80 in zijn huidige toestand (foto: RAAP, 6 februari 2023). Het pand is gebouwd als boerderij annex herberg en brouwerij. De oude mouterij is als afzonderlijk gebouw nog aanwezig.	28
Figuur 23. De boerderij Deel 84 rond 1945, inmiddels afgebroken. De nieuwbouw op de huidige locatie heeft bij benadering dezelfde hoofdvorm als zijn voorganger, en verwijst daar dus nog duidelijk naar (bron: Heemkundekring De Kommanderij, Gemert).	29

Figuur 24. De nieuwbouw heeft vrijwel dezelfde hoofdvorm als de oude boerderij (foto: RAAP, 6 februari 2023).	29
Figuur 25. De boerderij op Deel 86, gebouwd in 1717 (zie jaarankers) en afgebroken in 1967 (bron: Heemkundekring De Kommanderij, Gemert).	30
Figuur 26. Vermoedelijk zien we hier de oude boerderij op Deel 92, inmiddels afgebroken (bron: Heemkundekring De Kommanderij, Gemert).	31
Figuur 27. De (rond 1975) verdwenen boerderij met schuur bij de Antoniuskapel, die we hier rechts in beeld zien staan. De weg heeft hier nog zijn oude tracé langs de kapel (bron: Heemkundekring De Kommanderij, Gemert).	32
Figuur 28. Schuur en boerderij achter de kapel zijn inmiddels verdwenen (foto: RAAP, 6 februari 2023).	32
Figuur 29. Deelse Kampen 11, rond 1985. De boerderij staat er nog (bron: Heemkundekring De Kommanderij, Gemert).	34
Figuur 30. Deelse Kampen 11 in de huidige situatie, met de luiken gesloten (foto: RAAP, 6 februari 2023).	34
Figuur 31. Deelse Kampen 15, in 1966. De boerderij staat er nog (bron: Heemkundekring De Kommanderij, Gemert).	35
Figuur 32. Deelse Kampen 15 in zijn groene context (foto: RAAP, 6 februari 2023).	35
Figuur 33. Boerderij Groenesteeg 17, rond 1940. De boerderij staat er nog (bron: Heemkundekring De Kommanderij, Gemert).	36
Figuur 34. Groenesteeg 17 in de huidige toestand (RAAP, 6 februari 2023).	37
Figuur 35. Luchtfoto van het plangebied en omgeving, 1936. We herkennen de Boekelseweg, die met een bocht overging in de Deel. Nabij de Deelse kampen (in groene contour) herkennen we nog oude perceelsrandbeplanting (bron: Kadaster).	39
Figuur 36. Landschappelijke ontwikkelingen in en rond het plangebied tussen 1850 en 1973.	40
Figuur 37. Luchtfoto van het plangebied en omgeving, 1960. Er waren nog de nodige beplantingsrelicten aanwezig (bron: Kadaster).	42
Figuur 38. Luchtfoto van het plangebied en omgeving, 1970. Ten westen van de Deelse Kampen was nu aanmerkelijk meer beplanting verdwenen dan tien jaar eerder (bron: Kadaster).	43
Figuur 39. Landschappelijke ontwikkelingen in en rond het plangebied tussen 1984 en 2011.	44
Figuur 40. Landschappelijke ontwikkelingen in en rond het plangebied tussen 2013 en 2020.	45
Figuur 41. Uitsnede van de Eerste Nederlandsche Bosstatistiek 1938-1942 voor het plangebied (bron: Nationaal Archief / Nieuwland, Wageningen). Voor de legenda zie figuur 41.	46
Figuur 42. Legenda van de Eerste Nederlandsche Bosstatistiek.	47
Figuur 43. Legenda-uitsnede van de bonneblaadjes rond 1900.	47
Figuur 44. Legenda-uitsnede van de bonneblaadjes rond 1900.	47
Figuur 45. Topografische kaart van het plangebied, 1899 (bron: topotijdreis.nl).	48
Figuur 46. Ook luchtfoto's geven een goede indruk van perceelsrandbeplanting. Deze luchtfoto is van 19 september 1944. We herkennen aan de schaduwen nog het groen op de perceelsgrenzen van de Deelse Kampen (bron: Kadaster).	49
Figuur 47. Nog fraaie hakhoutsingel met restanten van eikenhakhout en zware overstaanders, ook eik (foto: RAAP, 6 februari 2023).	50
Figuur 48. Hakhoutstoven in de brede houtsingel (foto: RAAP, 6 februari 2023).	50
Figuur 49. Elzen langs de weg Deelse Kampen (foto: RAAP, 6 februari 2023).	51
Figuur 50. Restanten van een hakhoutsingel, die nu een bomerrij vormen, langs de Groenesteeg (foto: RAAP, 6 februari 2023).	51

Figuur 51. Oude knotwilgen langs de Deel nabij het gemeentelijk monument Deel 80 (foto: RAAP, 6 februari 2023).	52
Figuur 52. Cultuurhistorische kenmerken, bestaand en verdwenen, in het plangebied. Omdat sommige objecten en structuren niet goed zichtbaar zijn, volgen er op de volgende pagina's nog enkele aspectkaartjes.	54
Figuur 53. Waardevolle bouwkunst in het plangebied. De eerste drie categorieën hebben een formele status, de laatste bestaat uit door de auteur toegevoegde panden met een cultuurhistorische betekenis binnen het plangebied.	55
Figuur 54. Relevante zichtlijnen in het plangebied.	56
Figuur 55. De oude akker ten noorden van het gehucht Deel, foto genomen tussen Deel 80 en 82, naar het noorden (foto: RAAP, 6 februari 2023).	57
Figuur 56. De oude akker ten zuiden van de weg Deel (foto: RAAP, 6 februari 2023).	57
Figuur 57. Zicht op De Bijenkorf vanaf Deel 80 (foto: RAAP, 6 februari 2023).	58
Figuur 58. Het beeld vanaf de Deelvoort op het gemeentelijk monument Deel 80, rondom nog in een landelijke context gelegen, is één van de fraaiste historisch-landschappelijke zichten van het plangebied. De landelijke context is hier duidelijk de 'omgeving van het monument' (foto: RAAP, 6 februari 2023).	58
Figuur 59. Koeien melken bij de familie Van den Elsen, Deelse Kampen 15, in 1956 (bron: Heemkundekring De Kommanderij, Gemert).	59
Figuur 60. De familie Van den Elsen van de Deelse Kampen 15, 1956. Op de achtergrond herkennen we nog de oude perceelsrandbeplanting (bron: Heemkundekring De Kommanderij, Gemert).	60
Figuur 61. Aan het werk op het land op de Deelse Kampen, 1956 (bron: Heemkundekring De Kommanderij, Gemert).	61
Figuur 62. Met het paard over de modderige Deelse Kampen, 1956. Geheel rechts zien we een boom die mogelijk als uitgegroeide els te identificeren is (bron: Heemkundekring De Kommanderij, Gemert).	62
Figuur 63. Willem Tielemans, Deelse Kampen 11, strekelt zijn zeis op de Deelse Kampen, 1975 (bron: Heemkundekring De Kommanderij, Gemert).	63
Figuur 64. Willem Tielemans aan het werk op de Deelse Kampen met maaiwerkzaamheden, 1975 (bron: Heemkundekring De Kommanderij, Gemert).	64
Figuur 65. Aardappelen rooien bij Groenesteeg 17, 1953. Ook hier zien we op de achtergrond weer het perceelsscheidende groen, fors uitgegroeid (bron: Heemkundekring De Kommanderij, Gemert).	65
Figuur 66. Uitgesplitste cultuurhistorische waardering van het plangebied.	67

Tabellen:

Geen gegevens voor lijst met afbeeldingen gevonden.

Bijlagen:

Bijlage 1. Tijdschaal

Appendices

n.v.t.

Bijlage 1. Tijdschaal

Archeologische perioden			
Tijdperk			Datering
Recente tijd			1945
Nieuwe tijd		C	1850
		B	1650
		A	1500
Middeleeuwen		Laat B	1250
		Laat A	1050
	Vroeg	D: Ottoonse tijd	900
		C: Karolingische tijd	725
		B: Merovingische tijd	525
		A: Volksverhuizingstijd	450
Romeinse tijd		Laat	270
		Midden	70 na Chr.
		Vroeg	15 voor Chr.
Prehistorie	IJzertijd	Laat	250
		Midden	500
		Vroeg	800
	Bronstijd	Laat	1100
		Midden	1800
		Vroeg	2000
	Neolithicum (Nieuwe Steentijd)	Laat	2850
		Midden	4200
		Vroeg	4900/5300
	Mesolithicum (Midden Steentijd)	Laat	6450
		Midden	8640
		Vroeg	9700
	Paleolithicum (Oude Steentijd)	Laat	12.500
		Jong B	16.000
		Jong A	35.000
		Midden	250.000
		Oud	

tabel1_standaanl_Archeologisch_RAAP_2014